

MAŁY
Z W E R Z Y N I E G

DLA

GRZECZNYCH DZIECI,

JAKO

A B E C A D L N I K

z metodyczną nauką czytania,

ulożoną przez

Henryka Sucheckiego,

Autora gramatyki polskiej, Członka Towarzystwa Naukowego
wszechnicy Jagiellońskiej,

*ozdobiony 24ma wyobrażeniami zwierząt w porządku
krótel polskich.*

L W Ó W,

NAKŁADEM FRANCISZKA PILLERA I SPÓŁKI.

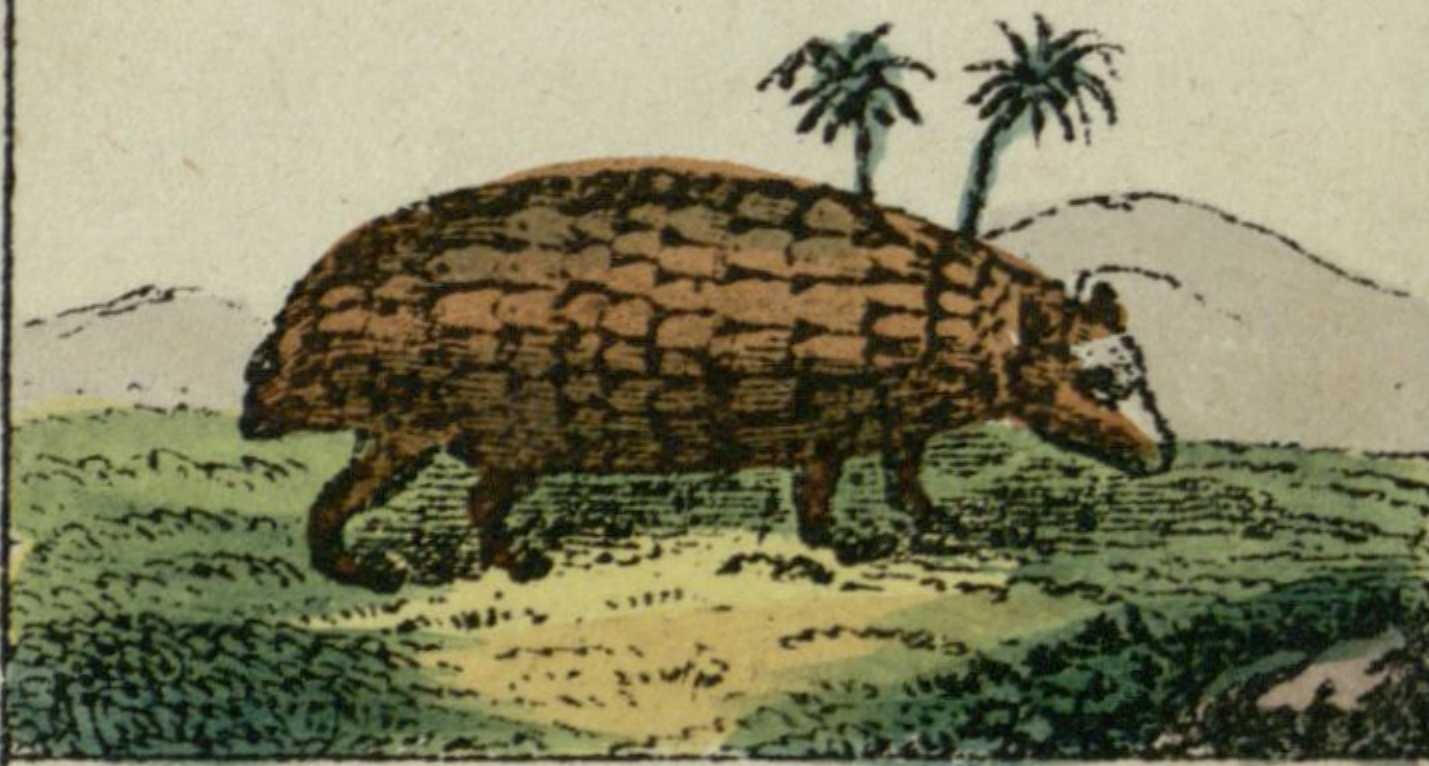
K. 14737.

L. 10/61.

Bóg stwarza zwierzęta.

A a

Armadillo.

B b

Biber.

C c

Chart.

D d

Dzik.

E e

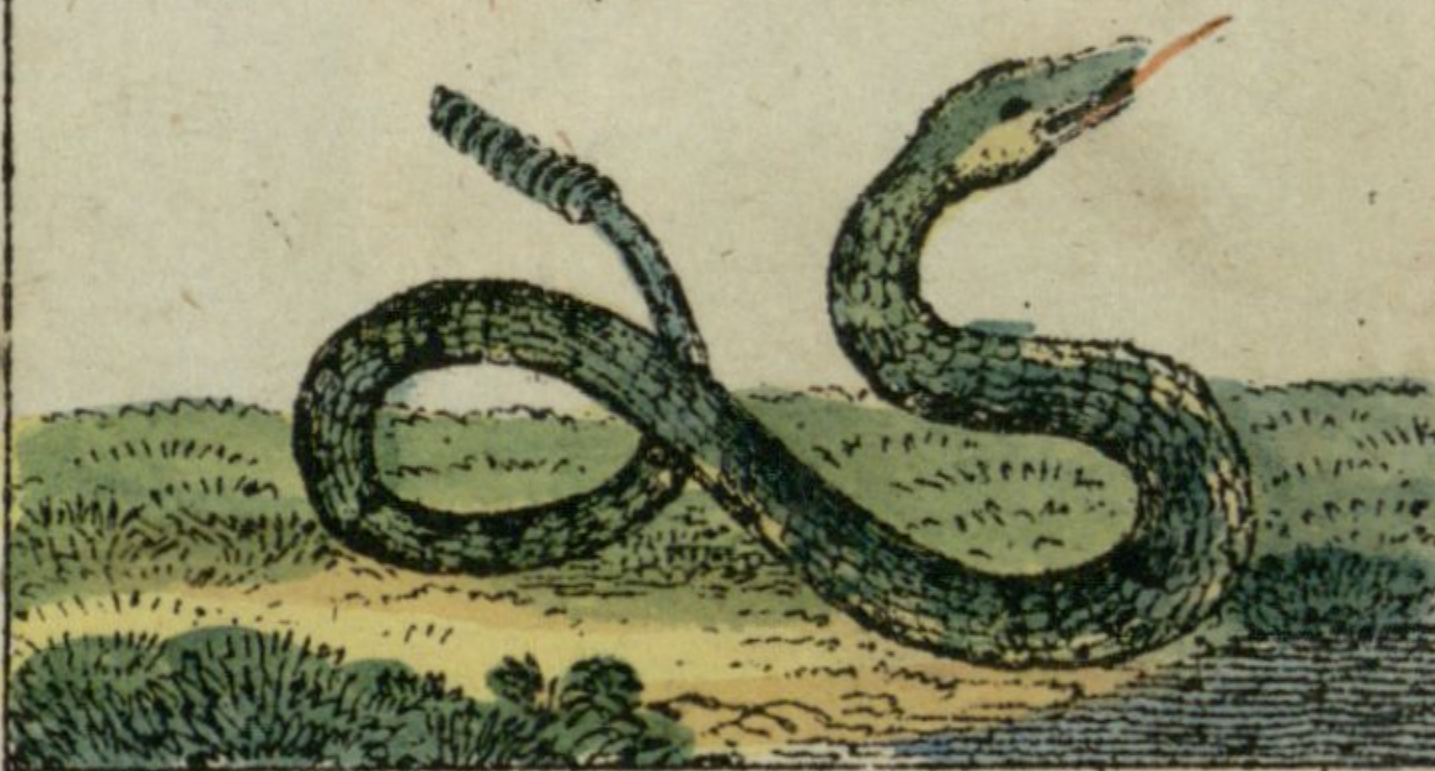
Caracas Surinamski.

F f

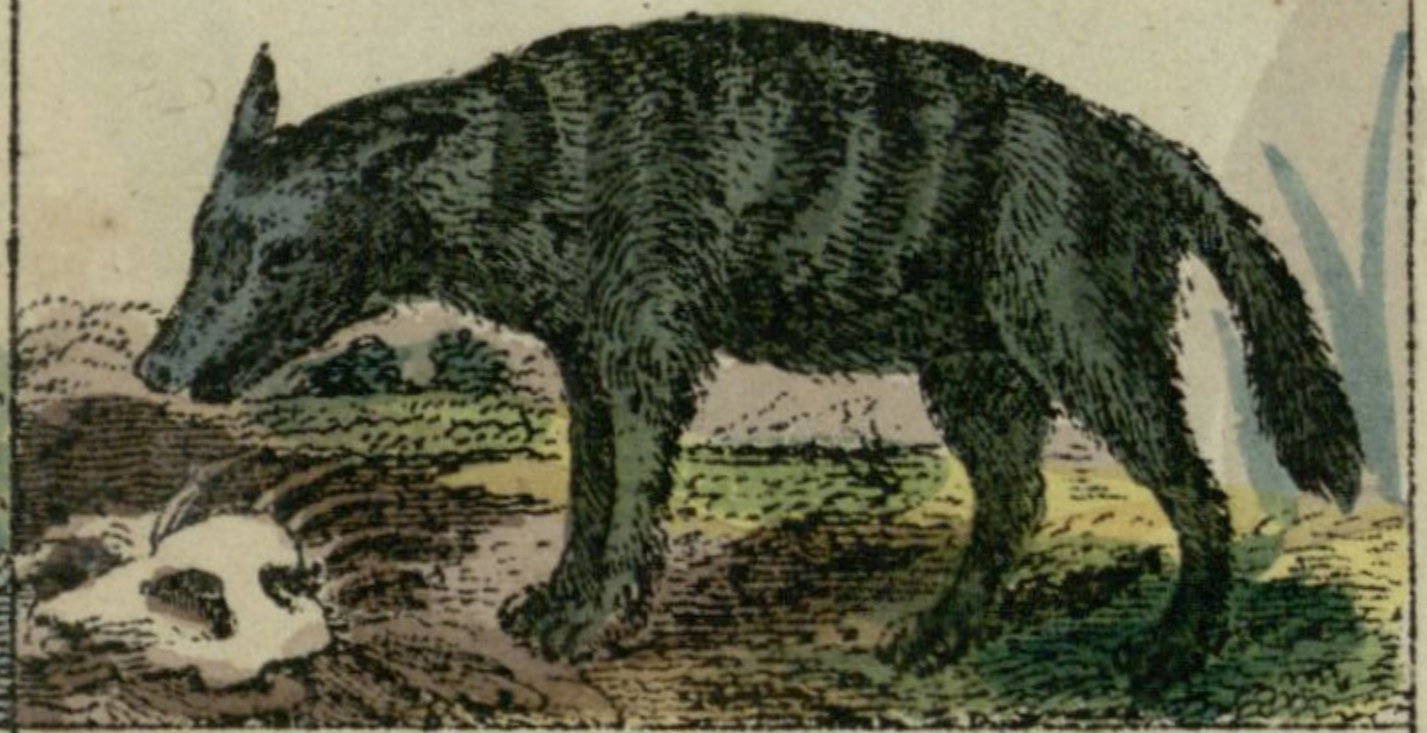
Flamingo.

G g

Grzechotnik

H h

Hyena

I i

Judyk

J j

Jelen

K k

Kon

L l

Lew

L l

Labed.

M m

Makpa.

N n

Niedzwiedz.

O o

Osiol.

P p

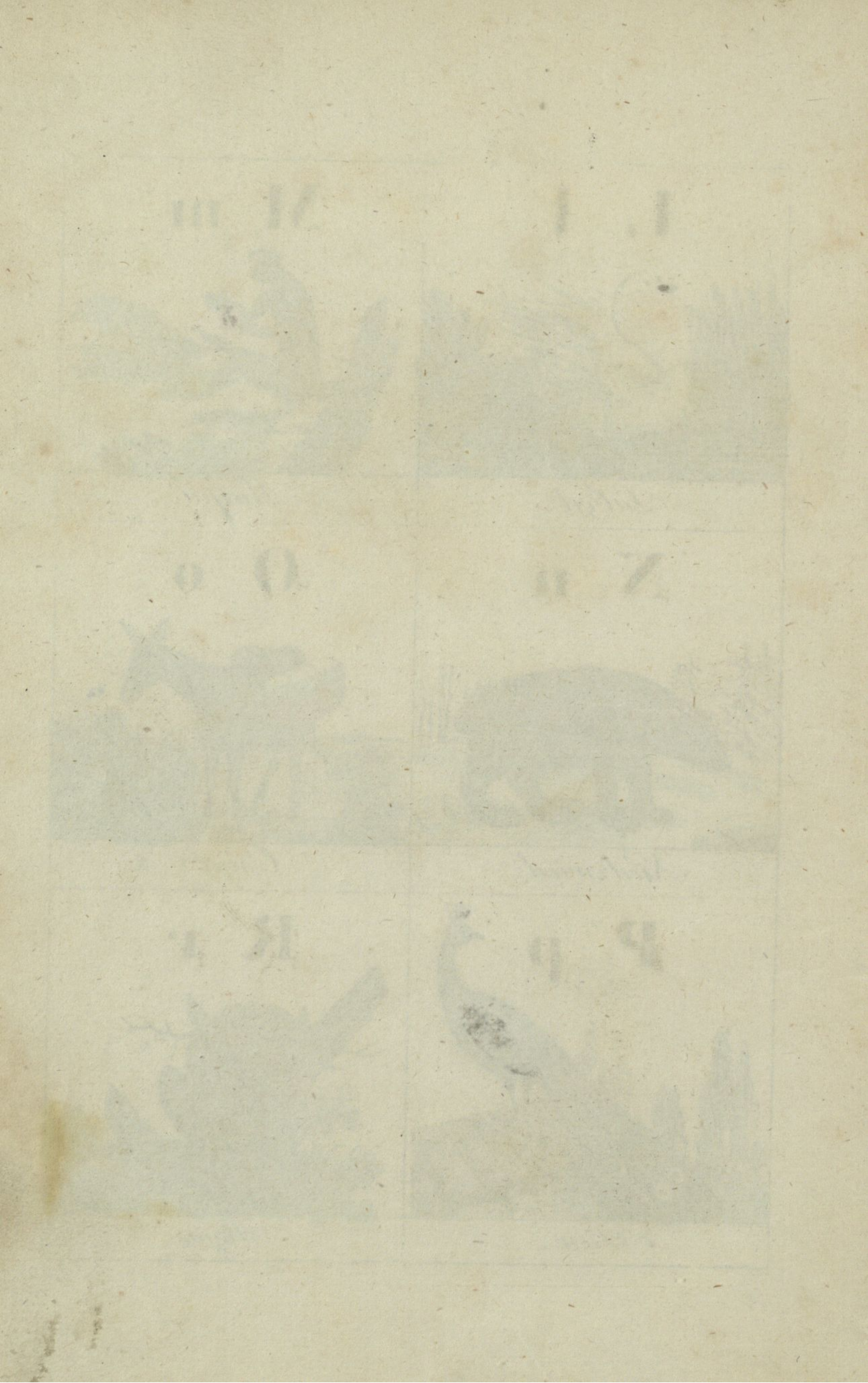

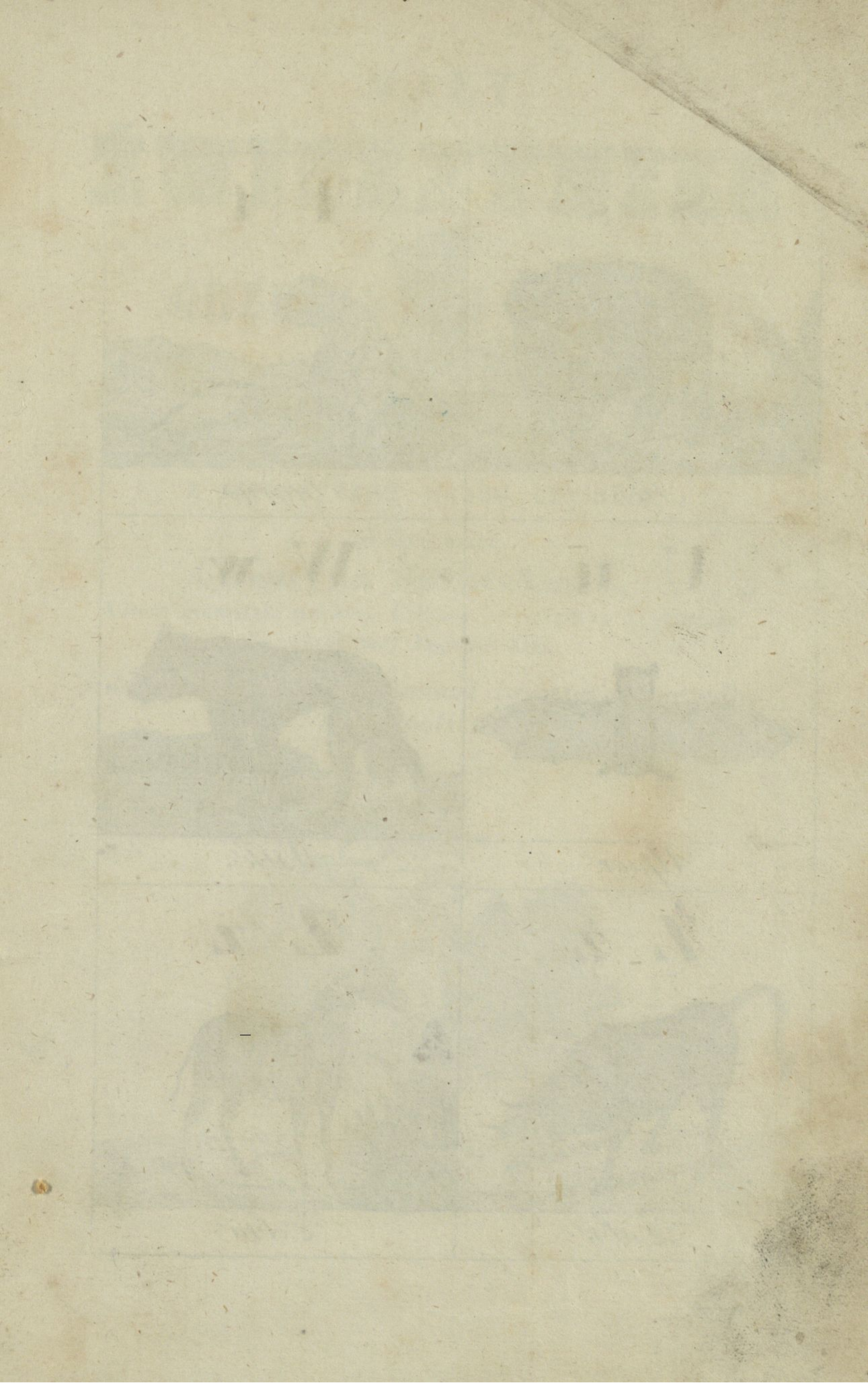
Paw.

R r

Rys.

S s

Elephas

T t

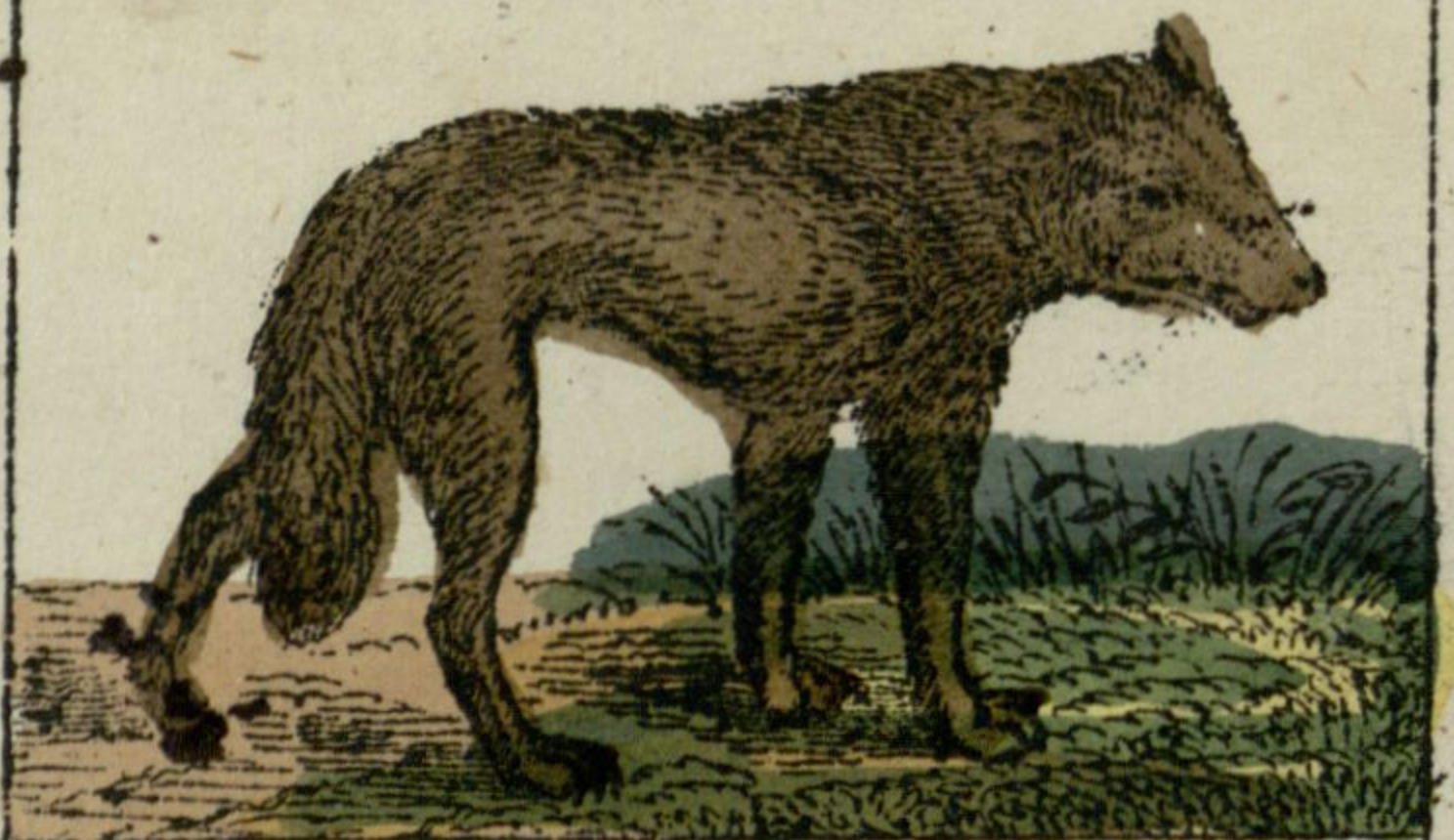
Tigris

U u

Vespertilio

W w

Lupus

Z z

Bubalus

Z z

Equus

MAŁY
ŻWIERZYNIĘC

DLA

GRZECZNYCH DZIECI,

JAKO

ABECADŁNIK

z metodyczną nauką czytania,

ułożoną przez

Henryka Sucheckiego,

Autora gramatyki polskiej, Członka Towarzystwa Naukowego
wszechnicy Jagiellońskiej,

*ozdobiony 24ma wyobrażeniami zwierząt w porządku
krotel polskich.*

L W Ó W.

NAKLADEM FRANCISZKA PILLERA I SPÓŁKI.

INSTYTUT ZOOLOGICZNY
POLSKIEJ AKADEMII NAUK
BIBLIOTEKA
K.14737
Nr. _____

Biblioteka Muzeum i Inst. Zoologii PAN
K.14737

1000000015715

A B C A D L N I K

Z METODYCZNĄ NAUKĄ CZYTANIA,

ułożoną przez

Henryka Sucheckiego.

a**b****c****d****e****f****g****h****i****j****k****l**

L

M

N

O

P

R

S

T

U

W

Y

Z

INSTYTUT ZOOLOGICZNY
Polskiej Akademii Nauk
BIBLIOTEKA

SAMOGŁOSKI.

Pierwotne: a, e, i, o, u,

Pochodne grube: y,

Pochodne nosowe: ę, ą,

Pochodne ściśnione: é, ó.

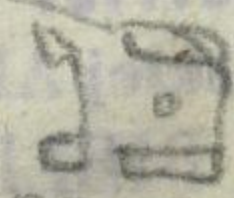
UWAGI DLA NAUCZYCIELA.

1. Samogłoska **y** nie nazywa się po polsku *ipsylonem*, ale taką samą ma nazwę, jakie jój brzmienie w języku polskim, np. w słowie *ty*.

2. Samogłoska **é** nazywa się *e ściśnione*, a wymawia się wnet jak grube **y**, np. *sér, grzech, dobrém, onój*,
(wymawiaj: *syr, grzych, dobrym, onyj*);

wnet jak cienne **i**, np. *mléko, dziecię, jéz, wiem*,
(wymawiaj: *mliko, dzicie, jiz, wim*).

3. Samogłoska **ó** nazywa się *o ściśnione*, a wymawia się jak **u**, np. *Bóg, sól, wól, mój*,
(wymawiaj: *Bug, sul, wul, muj*).

= hebr.

S P Ó Ł G Ł O S K I.

Podniebienne

Twarde: **t, d, - s, z,**
 nazywają się: *te, de, es, ze.*

ta, to, ty, tę, tą, ta-to, ta-tu,
 da, do-da, u-do, te-dy, tę-dy,
 sy, sy-ty, sy-ta, sy-te, są-dy,
 za, za to, za tę, za tą, do-za.

Miękkie grube: **c, dz, - cz, dż, - sz, ź,**
 nazywają się: *ce, dze, cze, dże, sze, że.*

co, ca-co, cu-da, ta-ca, i-da-cy,
 dza, sa-dza, sa-dzy, sa-dze, sa-dzą,
 czy, o-czy, cza-sy, tę-cza, czy-ta,
 dża, dże, dży, dżo, dżu, dże, dżą, dżé, dżó,
 sza, u-szy, sza-ta, dy-szy, tu-sza,
 że, ży-to, żu-ty, że-ty, czy-że.

Miękkie cienkie: **ć, dź, - ś, ź,**
 piszą się także: **ci, dzi, - si, zi,**
 i nazywają się: *ci, dzi, si, zi.*

cię, cię-ty, ta-cio, cio-cia, czu-cie,
 dzia, dzia-dzio, dzie-cię, dzie-cię-cia, dzie-ci,
 się, się-de, się-dą, się-ci, sia-da,
 zia, zie, zi, zio, ziu, zię, zią, zię, zió.

Gardłowe

Twarde:

k, g, - ch, h,

nazywają się: ka, gie, che, ha.

ku,	o-ko,	ku-sy,	ka-sza,	ka-ty,
go,	ga-da,	ga-ty,	gu-zy	go-dy,
chu,	u-cho,	chu-cha,	ko-cha,	cha-ta,
ha,	o-ho!	a-ha!	ho-ho!	u-hu!

Cienkie:

ki, gi - chi, hi,

ki-cia,	ki-ta,	kie-sa,	kie-dy,	ta-kie,
tę-gi,	tę-gie,	cię-gi,	chi! chi!	chi-cho-ta.

Wargowe

Twarde:

p, b, - f, w,

nazywają się: pe, be, ef, wu.

pa,	pa-pa,	py-cha,	ko-pa,	zu-pa,
ba,	ba-ba,	zę-by,	bu-da,	ża-ba,
fe,	fa-sa,	fo-sa,	fa-la,	fe-ta,
wy,	wa-sze,	wo-da,	pi-wo,	so-wa.

Miękkie cienkie:

ń, ń, - ń, ń,

piszą się także:

pi, bi, - fi, wi,

i nazywają się: pi, bi, fi, wi.

pia,	pie-szo,	pi-ka,	ka-pią,	tę-pię,
bia,	bia-da!	bi-cie,	so-bie,	bi-sy,
fiu,	fi-ga,	fi-gi,	fi-dze,	fi-gę,
wio,	wie-ża,	wi-dzę,	zo-wie,	wię-zy.

Płynne

Twarde:

nazywają się:

m,

em,

n,

en,

ł,

el,

r,

er.

ma,	ma-ma,	mu-cha,	sa-me,	mó-wi,
na,	no-ga,	pia-na,	wi-no,	ne-ci,
ła,	ła-wa,	czo-ło,	by-ły,	ła-ki,
ra,	ra-ki,	ry-ba,	sé-ra,	re-ka.

Miękkie grube:

nazywa się:

rz,

erz.

rza, rze-pa, rzé-ka, rze-sy, cho-rzy.

Miękkie cienkie:

piszą się także:

a nazywają się:

ń,

mi,

mi,

ń,

ni,

ni,

l,

el,

el,

j,

je.

je.

mie,	mia-ra,	mie-so,	zie-mia,	mie-dzy,
nie,	a-ni,	sa-nie,	nie-bo,	nio-sę,
li,	li-pa,	la-la,	lu-dzie,	ha-la,
ja,	ja-jo,	ja-ki,	pi-ję,	jé-my.

SŁOWA od SAMOGŁOSKI.

ach, acz, aż, akt, ech, er, iż, iŃ, od,
 ok, ócz, on, ów, uch, usz, ul, akt, arf,
 alp, iść, oś, ość, ośm, ulg, ujść, a-by,
 a-ni, a-le, e-cho, e-ra, i-le,
 o-da, o-sa, o-ne, o-we, u-czy.

SŁOWA ŚRODOGŁOŚNE,

w których skrajne spółgłoski na środkującej samogłosce się
 wspierają.

Na spółgłoski mocne.

Na spółgłoski słabe.

t kot, but, syt, **d** jad, dziad, ród,

c noc, więc rzéc, **dz** módz, wiédz, jédz,

CZ precz, dzicz, jęc, **dź**

ć choć, mieć, miéc, **dź** chodź, miédź, piędź,

S las, pies, rys, **Z** raz, guz, wóz,

SZ nasz, wasz, mysz, **ź** nóż, wąż, téż,

ś zaś, dziś, gęś, **ź** paź, rzeź, léź,

k rok, dzięk, łuk, **g** ług, róg, wag,

ch dach, duch, węc, **h** oh! boh, po-roh,

p cap, cep, czop, **b** lub, czub, dąb,
p gań, kop, kuń, **b** żoń, róń, rań,
f paf! puf! szaf, **w** lew, łów, mów,
f trań, **w** pań, łów, mów,

Na spółgłoski płynne.

m tym, dom, kum, **n** pan, lin, lon,
m łam, łom, **n** koń, cień, czyń,
ł miań, byń, kuń, **r** jar, sér, gór,
l cel, cél, sól, **rz** karz, szerz, pérz,
j raj, mój, miěj.

SŁOWA O WIELU SPÓŁGŁOSKACH.

karb, hart, fałsz, żart, czart, chart,
 jest, wieść, jeść, cierń, leszcz, pieprz,
 léźć, wieść, déźdź, siérp, źérdź - wiérsz,
 zysk, czynsz, pysk, myśl, hymn, rytm,
 list, wilk, milcz, pism, gips, litr,
 hołd, wosk, most, kość, łotr, gość,
 mózg, bóbr, mógł, źóć, źóńw, wiózł,
 kurcz, żubr, nurt, funt, pułk, puść,
 gęśl, pięść, część, gąszcz, cąbr, łągł,
 maść, część, wierzch, dóbr, chust, wątp.

to, kto, - za, ła, - li, szli, tli, - nie, tnie, dnie,
 pnie, gnie, mnie, żnie, źmie, - ma, dma, żma, -
 przy, trzy, - trę, trze, trą, - chce, chce, chcą.

brat,	swat,	mrak,	ssać,	świat,	czwał,
brew,	trzech,	szczep,	ściek,	wlecz,	kmieć,
grzej,	brzeg,	grzech,	chleb,	zwierz,	śmiem,
młyn,	płyn,	krzyk,	krzycz,	swych,	bryt,
klin,	szpik,	świt,	zbir,	zbik,	spis,
słoń,	chłop,	broń,	ktoś,	dzwon,	drop,
dwóch,	twój,	swój,	dwór,	głóg,	drób,
pług,	dług,	gbur,	sług,	szczur,	tłuc,
pret,	grzęd,	brzek,	bład,	gjąc,	głab,
chrzan,	rdzeń,	chcieć,	król,	brzuch,	ksiądz.

blask,	chwast,	wrzask,	gwiazd,	płaszcz,
dreszcz,	chrzest,	klesk,	treść,	pleśń,
pléść,	zdéjm,	ściern,	klészcz,	ścierpł,
błysk,	gryźć,	krzywd,	prysł,	stygł,
znikł,	kwitł,	blizn,	gwiżdż,	zwisł,
kmotr,	brzost,	złość,	włość,	drozd,
wrzód,	gwóźdź,	zniósł,	gniótł,	zwiódł,
chrust,	tłuszcz,	skurcz,	szturm,	plusk!
szczęść!	chrzęst,	stęchł,	trząsł,	wziąść,
zgasł,	śmierć,	spiérzchł,	schód,	chrząszcz.

spław,	strach,	krtań,	mgła,	barszcz,
sklep,	klniesz,	skrzek,	grzbiet,	przejsć,
mdléc,	brzmiéc,	strzedz,	świérszcz,	trzmiél,
pstry,	wpływ,	strzydz,	wstyd,	zgryzł,
drzwi,	tkwić,	chrzcić,	płci,	lśnić,
skroń,	szkło,	grzmot,	źdźbło,	zmrok,
pójść,	stróż,	zdrów,	gniótł,	wskrós,
struś,	chrztu,	wzdłuż,	bruźdź,	stłucz,
sprzet,	wstret,	wstęp,	brzdek!	schnę,
zdjąć,	lgnął,	brnać,	pstrąg,	krwią,
ździérstw,	zbrzydł,	pilśń,	wzmógł,	wstrzasł.

ABECADŁO

z małych i dużych kroteł (*liter*)

pojedynczych:

a b c d e f

A B C D E F

g h i j k ł

G H I J K Ł

l m n o p r

L M N O P R

s t u w y z.

S T U W Y Z.

Krotly podwójne czyli **dwójki**,
z dwóch znaków pisemnych złożone, a jedną tylko głoskę
wyrażające:

ch, cz, sz, rz, dz, dż, dź.

Krotly króskowane.

é, ó, - é, dź, - ś, ź, - p, b, - f, w, - m, n

Krotly z ogonkami.

ę, ą, (czyli raczej O z ogonkiem: o).

Krotla z przekręską.

ł.

Wszystkie krotły polskie
w porządku abecadłowym.

a, ą, - b, b́, - c, cz, ć, —
A, - B, Bi, - C, Cz, C, Ci,
d, dz, dź, dź́, — e, ę, é,
D, Dz, Dź, Dź́, Dzi, E,
f, f́, - g, - ch, h, - i, j, - k,
F, Fi, - G, - Ch, H, - I, J, - K,
ł, l, - m, ḿ, - n, ń, - o, ó,
Ł, L, - M, Mi, - N, Ni, - O,
p, ṕ, - r, rz, - s, sz, ś, — t,
P, Pi, - R, Rz, - S, Sz, Ś, Si, T,
u, - w, ẃ, - y, - z, ź, ź́.
U, - W, Wi, - Y, - Z, Ź, Ź́, Zi.

Krotły obcych języków:

th, ph, q, qu, v, x, c, s,

wymawiają się jak: *t, f, k, kw, w, ks, k, z,*
alco jak: *f, gz, c, s.*

the-ma, the-a-trum, phi-lo-so-phi-a, coq, qua-dra-
tum, ner-vus, von, tex-tus, e-xa-men, Xerxes.

ZASADY ZGŁOSKOWANIA

(*sylabizowania*).

I.

Kiedy *jedna* spółgłoska między dwiema samogłoskami się znajduje, to ją bierz do następującej zgłoski (gdyż ona jest pojedynczym przegubem słowa).

A-by. Bu-da. Ce-na. Czy-żyk. Cia-ło. Ćwio-ki. Chwa-ła. De-by. Dziu-ra. E-zop. Fu-ra. Gó-ra. Hu-mor. I-mię. Je-czéc. Ko-rzeń. Ły-kać. Lu-dzie. My-szy. Nu-dzić. O-ciec. Pa-lec. Ry-dze. Rze-czy. Sa-nie. Szu-kać. Ścia-na. Się-gam. Two-ja. U-cho. Wo-la. Wie-niec. Zu-chy. Ży-cie. Żwie-rzę. Zio-ła.

Sz[̄]y-j[̄]ǎ. Ko-ł[̄]o-m[̄]y-j[̄]ǎ. Żm[̄]i-j[̄]ǎ. — B[̄]a-l[̄]i-j[̄]ǎ. L[̄]i-l[̄]i-j[̄]ǎ. B[̄]i-bli-j[̄]ǎ. Re-l[̄]i-g[̄]i-j[̄]ǎ. Fi-lo-l[̄]o-g[̄]i-j[̄]ǎ. Fi-lo-z[̄]o-f[̄]i-j[̄]ǎ. Gie-o-gr[̄]a-f[̄]i-j[̄]ǎ. Gie-o-gn[̄]o-z[̄]y-j[̄]ǎ. Z[̄]o-f[̄]i-j[̄]ǎ. Ro-z[̄]a-l[̄]i-j[̄]ǎ. M[̄]a-r[̄]y-j[̄]ǎ. Fe-l[̄]i-c[̄]y-j[̄]ǎ. S[̄]er-b[̄]i-j[̄]ǎ. A[̄]n-gli-j[̄]ǎ. D[̄]a-n[̄]i-j[̄]ǎ. Hisz-p[̄]a-n[̄]i-j[̄]ǎ. Fr[̄]an-c[̄]y-j[̄]ǎ. T[̄]ur-c[̄]y-j[̄]ǎ. A[̄]u-str[̄]y-j[̄]ǎ. Ga-li-c[̄]y-j[̄]ǎ. R[̄]o-s[̄]y-j[̄]ǎ. Szwe-c[̄]y-j[̄]ǎ. — Do-m[̄]i-n[̄]i-j[̄]ǔm. Mi-ni-st[̄]e-r[̄]y-j[̄]ǔm. Se-mi-n[̄]a-r[̄]y-j[̄]ǔm. Gim-n[̄]a-z[̄]y-j[̄]ǔm. *)

*) Znak — jest znakiem zgłoski długiej, ~ krótkiej; ostatnie tedy dwie zgłoski w słowach obcych na *i-ja*, *y-ja*, *i-jum*, *y-jum*, znakiem krótkości ~ opatrzone, należy krótko i prędko wymawiać.

II.

Kiedy między dwiema samogłoskami położonych jest *więcej* spółgłosek, odłącz tylko *ostatnią* do następującej zgłoski (albowiem ona jest albo przyrośłą rdzenia, albo narostkiem pnia, albo cechą odmian trzona).

1. Przyrośłe rdzeni.

Róz-ga. Móz-gu. Móż-dżek. Śliz-ga. Kar-pie. Bag-no. Og-nia. Jaz-da. Jeż-dże. Jeż-dzi. Cér-kiew. Łań-cuch. Skar-by. Tar-gać. Ciér-pieć. Al-tana. Bał-kan. Elek-tor. In-dyk. Lam-pa. Lam-part. Far-ba. Ed-ward.

2. Narostki pni.

Twór-ca. Ow-ca. Słoń-ce. Łan-cut. Bab-cia. Łok-cie. — Miłos-ny. Ukoś-ny. Załos-ny. Pil-ny. — Os-ty. Oc-tu. Ow-sy. — Cien-ki. Bliz-ki. Rząd-ko. Wszyst-ko. Szorst-ki. Mat-ka. Gąb-ka. Ryb-ka. Rogóż-ka. Zagad-ka. Ciesiel-ka. Tyl-ko. Jabł-ko. Wał-kować. — Hań-ba. Proś-ba. Koś-ba. Groź-ba. Wróż-ba. Wiérz-ba. Dzierż-ba. — Jaw-ny. Darem-ny. Karm-ny. Mar-ność. Uf-ność. Gum-no. Parsk-nać. Drap-nać. Pan-na. Wan-na. Chrzest-ny. — Żół-ty. Żół-cią. Żół-wie. Żoł-na. — Krąg-ły. Smuk-ły. Koz-ły. Or-ły. Piek-ło. Ros-ły. Świat-ło. Jad-ło. Wios-ło. Sad-ło. Diat-wa. Bit-wa. Trat-wa. Tyk-wa. List-wa. — Waś-ni. Draż-ni. Przyjaź-ni. Bojaź-ni. Kaź-ni.

3. Cechy odmian trzona.

Woł-mi. Koń-mi. — Lep-szy. Tań-szy.
 Tłukł-szy. Robiw-szy. Daw-szy. Byw-szy. —
 Pracuj-my. Kończ-my. Pisz-cie. Stój-cie. Nuć-
 cie. — Wlek-ła, wlek-ło. Peł-ła, peł-ło. Pas-
 ła, pas-ło. Dar-ła, dar-ło. — Mog-łyś-my,
 mog-łyś-cie. Znajdź-liś-my, znajdź-liś-cie.

NIEROZDZIELNE SPÓŁGŁOSKI.

Przeguby lub narostki *złożone* są nierozdzielne, i biorą się razem do następującej zgłoski. Przeguby lub narostki mogą zaś być *złożone*:

1. Z poddźwiękami: **S, SZ, Ś, d.**

st. Czy-sty. Gę-sty. Chłó-sta. Mia-sto. Je-stem.

sk. Pań-ski. Pol-ska. Woj-sko. Zy-skać. Bo-ski.

sc. Ła-sce. La-sce. Miej-sce.

szcz. Bły-szcząć. Ni-szczyć. Boży-szcze.

Bar-szczu. Pol-szcze.

śc. Mie-ści. Po-ści. Go-ści. Uj-ście. Wnij-ście.

dł. Jo-dła. Żą-dło. Szy-dło. My-dło. Szczu-
 dło. Motowi-dło. Żwier-cia-dło. Prze-ścié-
 ra-dło.

Spółgłoski: c, dz, s, z,

jako złéwy przegubu z poddźwiękiem s, oddzielają się od narostka:

Brat, brac-two. Tkacz, tkac-two. Kozak, kozac-ki. Niemiec, niemiec-ki. Pokucie, pokuc-ki. — Są-siad, sąsiedz-ki. Sieradz, sieradz-ki. Żmudź, zmudz-ki. Kań-czuga, kańczudz-ki. — Sas, sas-ki. Przemyśl, przemys-ki. Włoch, włos-ki. Czech, czes-ki. Kałusz, kałus-ki. — Mąż, męż-ki. Francuz, francuz-ki. Papięż, papięż-ki. Świtez, świtez-ki. Szlę-za, szląz-ki.

2. Z naroślami płynnymi: r, ł, l, w.

Ju-tro. Fu-tro. Wia-trem. Szu-tru. Bio-dro. Mą-dry. Do-bry. Żu-bry. Bo-bry. I-kra. Sko-wronek. — Ja-błoń. Cie-pło. I-gła. Ja-gły. Dzia-sła. — Pis-kła. Budo-wła. Cza-pla. Gro-bla. — Kłó-tliwy. Gada-tliwy. Dobro-tliwy. Pieszczó-tliwy. Jedno-tliwy. Często-tliwy. Sprawie-dliwy. Zaja-dliwy. Zdra-dliwy. Przeni-kliwy. Boja-źliwy. Oso-bliwy. Choro-bliwy. Pła-czliwy. Roba-czliwy. — Ła-two. Gma-twać. Li-twa. Ło-twa. Kuropa-twa.

Cu-gle. Za-gle. Ma-glować. Szu-fla. A-grest. Fe-bra. Li-bra. A-fry-ka.

Lecz płynna od płynnej się oddziela:

Kłam-liwy. Żar-liwy. Burz-liwy. — Ryn-wa. Lin-wa. Kań-wa.

3. Z poddźwiękiem S i z naroślami P, W:

str. O-stry. O-stryga. O-stroż-nie. Sio-stra.

skr. I-skra. Ja-skier. Ja-skrawy.

stw. Pań-stwo. Skap-stwo. Kłam-stwo. Ob-
żar-stwo. Dobrodziej-stwo. Ubó-stwo.

4. W obcych słowach nierozdzielniemi są:

ks. Ry-ksa. Feli-ksa. Ale-ksander.

gz. E-gzamin. E-gzem-plarz. E-gzegietyka.

ps. U-psala. I-psylon.

pf. Wim-pfen.

sp. A-spern. I-spa-han.

st. E-ster. Gu-staw. Ju-styna. Ka-stylija Hi-
storyja.

str. Au-stry-ja. I-stry-ja.

Dla przyzwojitego dźwięku rozdzielaj nawet nieroz-
dzielne spółgłoski:

Wszys-tek, Wszys-cy. Błysz-czy. Posz-
czę, posz-czą. Miesz-czę, miesz-czą. Wosz-
czyny. Piesz-czoch. Roś-lina. Złoś-liwy. Szczęś-
liwy.

III.

Samogłoski się schodzące rozdzielać należy:

No-e. Jo-ab. Iza-ak. Kana-an. E-ol. E-uropa.
Po-ezyja. Ide-a. Mantu-a. Za-iste. Na-uczyć.
Prze-orać.

Dwugłoski au, eu i inne nie rozdzielają się:

Miau-czyć. Hau-kać. Au-gust. Au-steryja.
Eu-fonija. May-er.

IV.

Zrostki stanowią osobne zgłoski:

Wy-léwać, wy-léw. Roz-dzielić, roz-dział.
Roze-brać, roz-biór. Ob-léc, ob-łok. Prze-miana.
Roz-kosz. Ob-sypać. Obe-słać. O-stać, o-stoja.
O-kłot. U-służyć, u-sługa. Za-robić, za-robek.
Na-pisać, na-pis. Po-dać, po-datek. Do-kuczyć,
do-kuczliwy. Od-być, od-byt. Ode-tkać. Pod-
kuć, pod-kowa. Pode-rwać. Po-zew, od-zew,
ode-zwa. Nad-krojić. Nade-brać. Przy-łożyć,
przy-kład. Naj-mędr-szy. Bez-boż-ny. Beze-cny.
Mimo-wolny.

Zrostki *w, z* (*s, sz, ś*) łączą się z następującą spółgłoską; kiedy zaś mają wygłosem samo *e*, czynią osobne zgłoski *we, ze*:

Bić, wbić. Tknąć, we-tnąć. Mówić, zmó-
wić. Kryć, skryć. Czynić, szczynić. Cisnąć,
ścisnąć. Słać, ze-słać. — Żrzec, wej-rzec. Iść,
zejść.

V.

Jak słowo *złożone*, tak się dzieli:

Arcy-biskup. Bogo-bojność. Czarno-księstwo. Dwu-kropek. Grono-staj. Jego-mość. Kraso-mowstwo. Łososio-pstrąg. Lato-rośl. Mar-no-trawca. Noso-rożec. Oka-mgnienie. Powie-trzo-krąg. Równno-waga. Samo-głoska. Trój-kał. Wniebo-wstąpienie. Zmartwych-wstanie.

Blado-czerwony. Brudno-kasztanowaty. Cienko-runy. Dobro-duszny. Górno-lotny. Jednostajny. Krótko-ogoniasty. Łatwo-wierny. Laskonogi. Nowo-czesny. Ostro-kreżny. Równno-legły. Święto-kradzki. U-samo-wolniony. Współ-uczeń. Ziemno-wodny.

Jedy-na-ście. Piet-na-ście. Szes-na-ście. Siedm-na-ście. Ośm-na-ście. Dziewiet-na-ście. Dwa-dzieścia. — Gdzie-nie-gdzie. Po-dziś-dzień. Tym-czasem. Na-tych-miast. Stym-wszystkim.

Słowa wielozgłoskowe.

Towarzysz.	Dostojeństwo.	Stosunek	Zasłona.
Krzewina.	Granica.	Chrześcijaństwo.	Historyczny.
Piędziadze.	Budowniczy.	Familija.	Warszawa.
Malowidło.	Niedorzeczność.	Łudzenie.	Rodzeństwo.

Centuryja.	Szczebiotliwość.	Dzbanuszek.	Instytucyja.
Abecadło.	Ćwiertowanie.	Świadectwo.	Częstować.
Żądanie.	Obywatelstwo.	Ubarwienie.	Dzielnica.
Żrenica.	Usposobienie.	Dziedzictwo.	Utyskiwać.
Jarzębina.	Elektorstwo.	Lwowianin.	Uboléwać.

Temperatura.	Dobrzemyślący.	Hetmaństwo.
Zakazywanie.	Krzywoprzysięztwo.	Fanatyzować.
Chronologiczny.	Cudzoziemszczyzna.	Szwajcaryja.
Bezinteresowny.	Najwspanialszy.	Elegijny.
Materyjalizm.	Usprawiedliwienie.	Literatura.
Rozporządzenie.	Wspaniałomyślność.	Imaginacyja.
Czarnoksięztwo.	Uporządkowanie.	Uciemężenie.
Zielonkowaty.	Jedynowładca.	Spekulacyja.
Alfabetyczny.	Ciemnoczerwony.	Gimnazyjalny.
Ukontentowanie.	Dziennikarstwo.	Postępowanie.
Łowiectwo.	Oswobodziciel.	Dzwonienie.
	Siarczysty.	Żyworośle.

L I C Z B Y.

Jeden. Dwa. Trzy. Cztery. Pięć. Sześć. Siedm. Ośm. Dziewięć. Dziesięć. — Jedynaście. Dwanaście. Trzynaście. Czternaście. Piętnaście. Szesnaście. Siedmnaście. Ośmnaście. Dziewiętnaście. Dwadzieścia. — Dwadzieścia jeden. Dwadzieścia dwa. — Trzydzieści. Cztérdzieści. Pięćdziesiąt. Sześćdziesiąt. Siedmndziesiąt. Ośmndziesiąt. Dziewięćdziesiąt. Sto. — Sto jeden. Sto dwa. — Dwieście. Trzysta. Cztérysta. Pięćset. Sześćset. Siedmset. Ośmset. Dziewięćset. Tysiąc. — Dziesięć tysięcy. Stotysięcy. Dwakroć sto tysięcy. Milijon.

Liczbówki czyli cyfry.*Arabskie.***0 (zero), 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9.**

10	20	30
100	200	300
1.000	2.000	3.000
10.000	20.000	30.000
100.000	200.000	300.000
1,000.000	2,000.000	3,000.000
40	50	60
400	500	600
4.000	5.000	6.000
40.000	50.000	60.000
400.000	500.000	600.000
4,000.000	5,000.000	6,000.000
70	80	90
700	800	900
7.000	8.000	9.000
70.000	80.000	90.000
700.000	800.000	900.000
7,000.000	8,000.000	9,000.000.

Rzymskie.

**I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX,
 X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI,
 XVII, XVIII, XIX, XX, XXX,
 XL, L, LX, LXX, LXXX, XC, C,
 CC, CCC, CD, D, DC, DCC, DCCC,
 CM, M, MDCCCL.**

Jeden raz jeden.

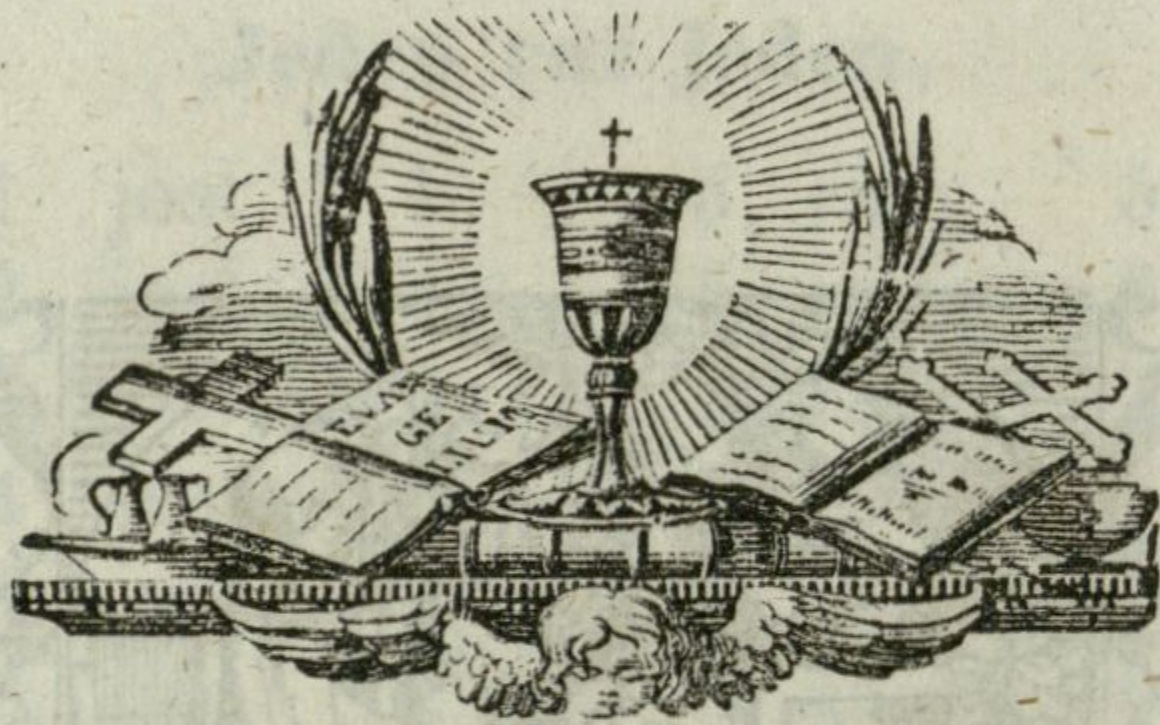
1	raz	1	jest	1		5	razy	5	jest	25
2	razy	2	jest	4		5	razy	6	jest	30
2	razy	3	jest	6		5	razy	7	jest	35
2	razy	4	jest	8		5	razy	8	jest	40
2	razy	5	jest	10		5	razy	9	jest	45
2	razy	6	jest	12		5	razy	10	jest	50
2	razy	7	jest	14		<hr/>				
2	razy	8	jest	16		6	razy	6	jest	36
2	razy	9	jest	18		6	razy	7	jest	42
2	razy	10	jest	20		6	razy	8	jest	48
<hr/>						6	razy	9	jest	54
3	razy	3	jest	9		6	razy	10	jest	60
3	razy	4	jest	12		<hr/>				
3	razy	5	jest	15		7	razy	7	jest	49
3	razy	6	jest	18		7	razy	8	jest	56
3	razy	7	jest	21		7	razy	9	jest	63
3	razy	8	jest	24		7	razy	10	jest	70
3	razy	9	jest	27		<hr/>				
3	razy	10	jest	30		8	razy	8	jest	64
<hr/>						8	razy	9	jest	72
4	razy	4	jest	16		8	razy	10	jest	80
4	razy	5	jest	20		<hr/>				
4	razy	6	jest	24		9	razy	9	jest	81
4	razy	7	jest	28		9	razy	10	jest	90
4	razy	8	jest	32		<hr/>				
4	razy	9	jest	36		10	razy	10	jest	100
4	razy	10	jest	40		<hr/>				
						10	razy	100	jest	1000

Do czytania.

Kocham mego ojca. Kocham moją matkę. Mój brat jest posłuszny. Moja siostra jest grzeczna. Dziadzio mój opowiada mi piękne historyjki. Babunia dała mi cukierka, bo byłem grzeczny. Mój stryjasek kupił mi konika drewnianego, a mojej siostrze lalkę. Wujasek obiecał mi dać książeczkę z obrazkami, jeżeli będę ładnie czytał. Ciocia ma śliczne kwiatki w swoim ogródku, i pozwoliła mi urwać sobie różę.

Pójdę jutro do ogrodu na przechadzkę z moimi rodzicami, gdy się nauczę lekcycji. Stasio ma wielkiego orła z papieru, którego wysoko puszczamy na dziedzińcu, kiedy wiatr powiewa. W niedzielę pójdziemy do kościoła na mszę świętą, a po objedzie przyjdzie do mnie Antoś, i będziemy się bawili.

Jest jeden **Bóg**, który cały świat stworzył, wszystko w porządku utrzymuje, i wszystkie stworzenia zapatrze w to, co jim potrzebne i przyjemne jest.

I mnie Pan Bóg stworzył, a daje mi wszystko przez rodziców i dobrodziejów moich. Kocham więc Boga nade wszystko, całym sercem i ze wszystkich sił moich.

Ten Bóg nadgradza ludzi dobrych, a złych karze. Dzieci niedobrych, niegrzecznych i nieposłusznych Pan Bóg nie kocha i także karać będzie.

Każdego człowieka Bóg stworzył i utrzymuje. Bóg jest przeto ojcem wszystkich ludzi, a my ludzie jesteśmy sobie braćmi i siostrami czyli dziećmi jednego Boga.

Powiniennem zatem każdego człowieka uważać za brata i bliźniego mego. Będę kochał bliźniego mego, jako siebie samego, i czego sobie sam nie życzę, tego drugiemu wyrządzać nie chcę. Nad nieszczęśliwym trzeba mieć litość, a ubogiego jałmużną wspomagać.

Po rodzicach nauczyciel jest mi największym dobrodziejem, bo mnie uczy potrzebnych i pożytecznych

rzeczy, abym kiedyś był dobrym i szczęśliwym człowiekiem.

Świat cały składa się z ziemi, na której żyjemy, ze słońca, które oświeca i ogrzewa ziemię, z księżycą, który świeci w nocy, i z niezliczonego mnóstwa gwiazd, które pogodnej nocy błyszczą na niebie.

Ziemia, na której mieszkamy, jest okrągła, jak kula, tylko z dwóch przeciwnych stron bardzo mało spłaszczona. Ziemię otacza dokoła powietrze, atmosferą zwane. To powietrze jest bardzo blado błękitnego koloru, dlatego widzimy nad nami błękitne sklepienie czyli strop, który się firmamentem zowie. W powietrzu mnóstwo jest pary czyli wyziewów wodnych, z których się chmury formują; z tych pada déżdż i grad, a w ziemi śnieg. Na okręgu ziemi jest ląd i morze. < Morza jest drugie tyle, co lądu czyli ziemi stałej. > Na lądzie

są różne kraje, góry, pagórki, doliny i wody, to jest jeziora, stawy, sadzawki, rzeki, strumienie, potoki i źródła.

Księżyc jest daleko mniejszy od ziemi, i obraca się co miesiąc raz naokoło ziemi naszej. Nie ma on swego własnego światła, ale promienie słoneczne, które nań uderzają, odbijają się od niego, padają na ziemię naszą i świecą nam.

Słońce jest milion razy większe od ziemi, a tylko dlatego wydaje się tak małe, ponieważ od nas bardzo daleko jest oddalone. Naokoło tego ogromnego słońca okrąży nasza ziemia co roku raz; przez ten obieg ziemi około słońca powstają cztery pory roku: wiosna, lato, jesień i zima. Rok ma dwanaście miesięcy: styczeń, luty, marzec, kwiecień, maj, czerwiec, lipiec, sierpień, wrzesień, październik, listopad, grudzień. Miesiąc ma cztery tygodnie, tydzień ma siedm dni: niedziela, poniedziałek, wtorek, środa, czwartek, piątek, sobota. — Prócz tego obraca się nasza ziemia co dzień czyli co dwadzieścia cztery godzin raz w kółko, tak jak koło na osi; z tego wirowego obrotu ziemi pochodzi to, że raz mamy dzień, raz noc, gdyż wnet obrócimy się do słońca, wnet się odwrócimy od niego.

Podobnie, jak nasza ziemia, krąży około słońca kilkanaście innych brył niebieskich, które się **planetami** zowią, a tylko niektóre z nich widzieć gołym okiem możemy na niebie w postaci gwiazd.

Inne **gwiazdy** są bryły daleko, daleko większe od słońca, a tylko dla niezmiernej swój odległości punkcikami nam się wydają. Mnóstwo gwiazd tak jest daleko od nas, że jich nawet dojrzyć nie możemy.

Cała bryła ziemiska składa się z ciał **ulotnych**, jak np. powietrze, z ciał **płynnych**, jak np. woda, i z ciał **tęgich**, jak np. kréda, kamień, żelazo, drzewo, ciało zwierzęce. Wszystkie te rzeczy nazywają się **plodami** natury czyli przyrody.

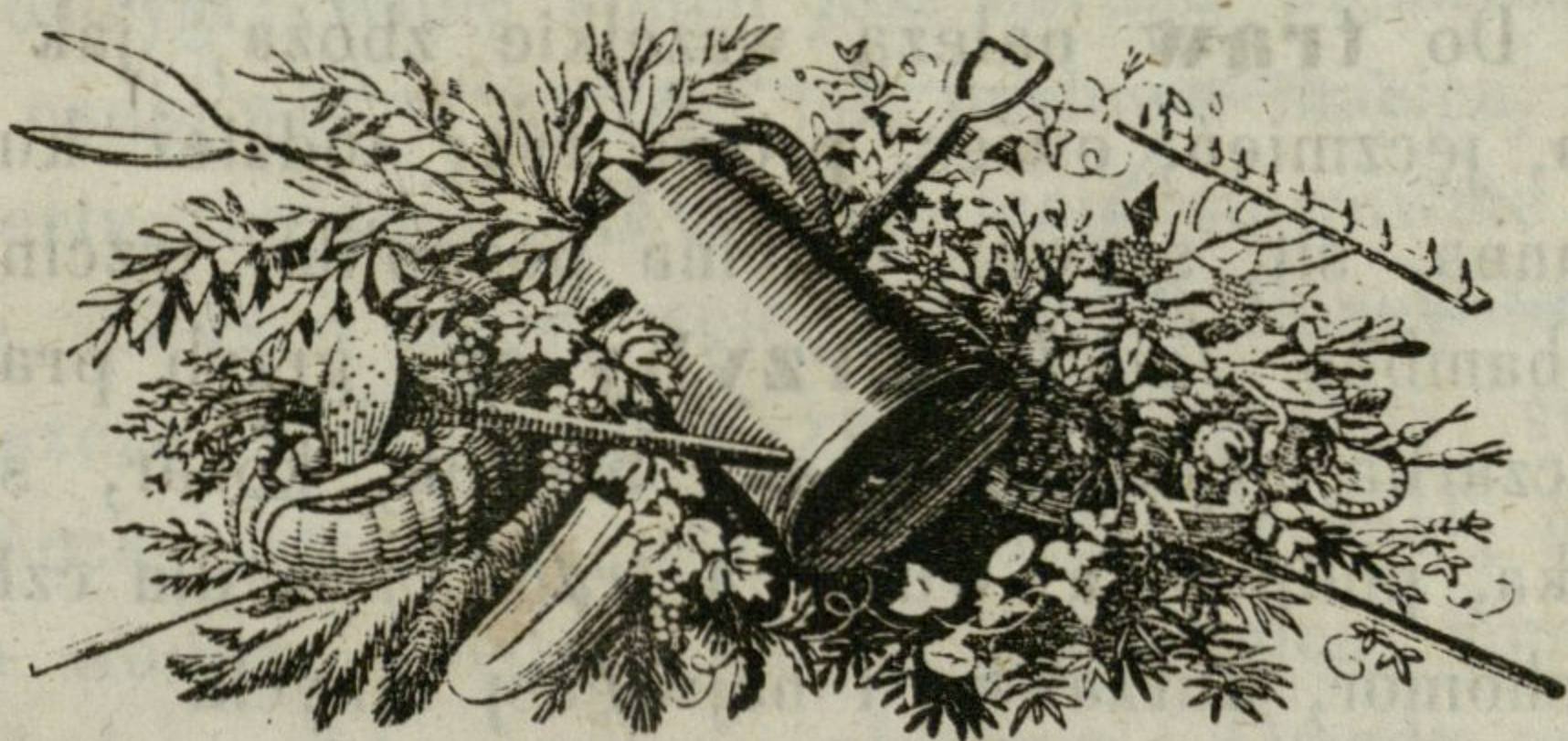
Są takie ciała, z których się inne składają; a te nazywamy **pierwiastkami**. Znaczniejsze pierwiastki ulotne są: kwasoród, wodoród, węgloród i salétroród. Kwasoród rodzi kwasy, znajduje się osobliwie w powietrzu, w wodzie i roślinach, a bez niego żadne stworzenie żyćby nie mogło. Wodoród w połączeniu z kwasorodem stanowi wodę. Węgloród rośliny z powietrza w siebie wciągają. Salétroród jest szkodliwy życiu, jednakże do składu natury potrzebny.

Cztery **żywioly** świata są: powietrze, ziemia, woda i ogień. Żywioly niezbędnie są potrzebne do życia. Bez *powietrza* nie możnaby oddychać, i zginąćby natychmiast przyszło. Bez *ziemi* nie rosłyby rośliny, a zatem nie byłoby co jeść. Bez *wody* nie byłoby co pić. Bez *ognia* nie możnaby się ogrzać, i wszystkoby potępiało od zimna.

Są rzeczy tęgic, które z ziemi wydobywamy, a które przeto **kopalinami** czyli minerałami nazywamy. Do kopalin należą wszelkie rodzaje **ziemi**, jak ziemia krzemionkowa, wapienna, glina, ił, kréda, gips i ziemia urodzajna, na której rośliny rosną. Wszelkie rodzaje **kamieni**, jak kwarc, krzemień, błyszczek, łupek, wapień, marmur, alabaster; tudzież *drogie* kamienie, jak błyszczący dyjament, różnobarwny jaspis, mienisty opal, niebieski turkus i szafir, czerwony rubin, winny topas, ciemno czerwony granat. Wszelkie rodzaje **soli**, jak kuchenna, salmijak, ałun, witryjol, soda, boraks. Kopaliny **palne**, któremi są: siarka, bursztyn, nafta czyli olój skalny, węgiel kamienny, torf czyli puścić. Rozmajite rodzaje **kruszców**; z tych jedne są *drogie*: biaława platyna, żółte złoto i białe srebro; drugie bardzo *użyteczne*: żelazo, miédź, ołów, cyna, cynk; inne najmocniejszemi truciznami: arszénik i żywe

srébro czyli rtęć. Do **mieszanych** kopalin liczymy granit, gnajs, porfir, piaskowiec i lawę, którą podziemny ogień wulkanów na wierzch w stanie płynnym wyrzuca. — Kopaliny nie mają *życia*, bo pożywienia w sobie nie przyjmują.

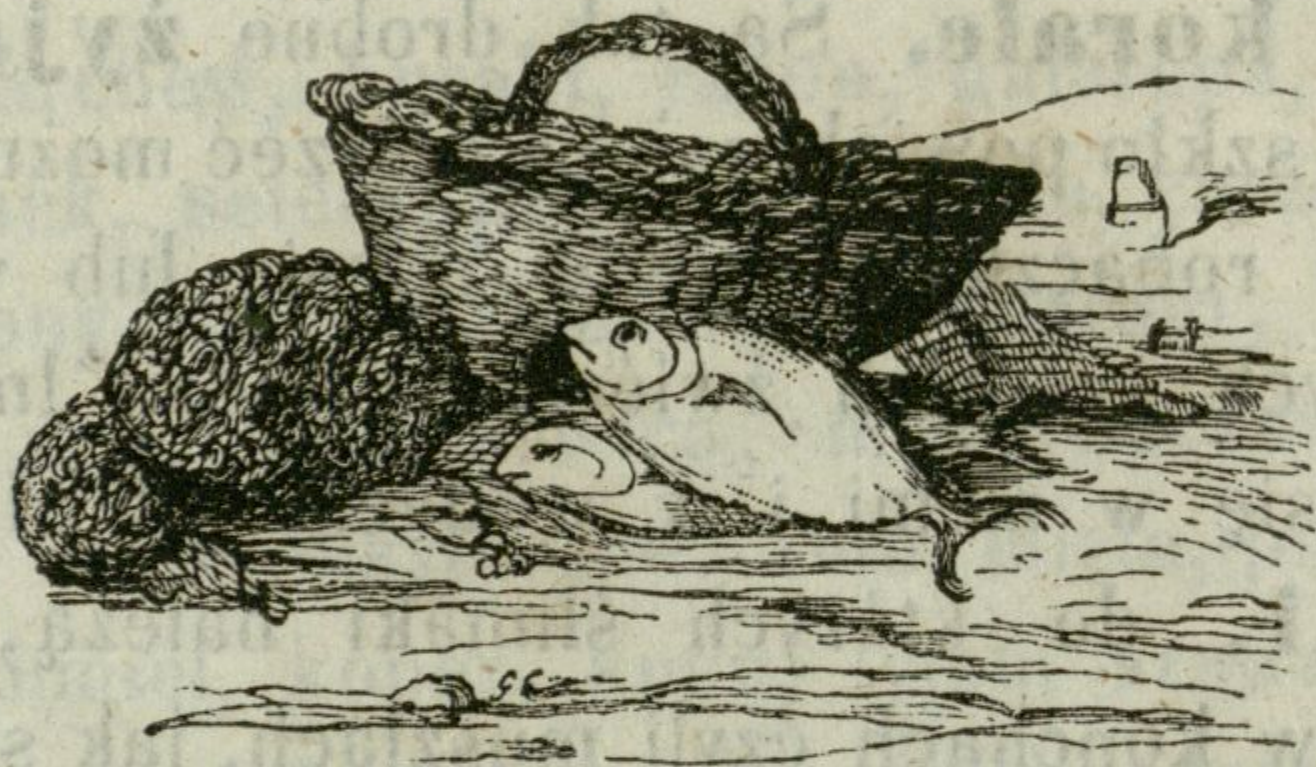

Rośliny mają korzenie, pnie, łodygi lub źdźbła, kwiat i nasienie; sąto nastroje, zapomocą których one pożywienie w sobie ciągają, rosną i rozmnażają się; lecz jim brakuje *ruchu* i *czucia*. Do roślin należą drzewa, krzewy, zioła, trawy, paprocie, mchy, porosty, grzyby. Znaczniejsze **drzewa** są: dąb, buk, grab, brzoza, olcha, jasion, klon, wiąz, wiérzba, lipa, topola, modrzew, sosna, jodła, smerek; a *owocowe*: jabłoń, grusza, śliwa, wisznia, czeresznia, kasztan, palmy. Do **krzewów** liczą się: agrest, porzeczki, maliny, leszczyna, bez, tarnina, głóg, kalina, bluszcz, wrzos, pieprz; Najużyteczniejsze **zioła** są *warzywne*, jak kapusta,

ziemniaki, marchew, buraki, rzepa, galarepa, rzodkiew, cébula, czosnek, selery, pory, pietruszka, chrzan, ogórki, melony, kawony, arbuzy, szpinak, szparagi, karczochy, bób, fasola, groch, soczewica, mak, szczań, tudzież len, konopie; mniej użyteczne: ruta, mięta, piolun, anyż, słonecznik, chmiel, koper, kmin, tytoń, szafran, rumianek, ślacz; *truciznami* są: lulek, bieluń, tojad, jaskier, szaleń. Do **traw** należą wszelkie zboża, jak żyto, pszenica, jęczmień, owies, proso, ryż; tudzież kukurudza, manna, sit, szuwar, trzcina pospolita, trzcina cukrowa, bambus. *Jadalne grzyby* są: grzyb prawdziwy, pieczarka, rydz, gołąbek, maślak, kozar, siniak, bil, liszka, podpieńka, trufla, a *truciznami* dla człowieka: muchomor, kurzawka i najwięcej innych.

Żywociny albo zwierzęta są jestestwa, obdarzone nie tylko takimi nastrojami, które są potrzebne do ich wzrostu i utrzymania, ale i takimi, za pomocą których się *ruszają*, z miejsca na miejsce przenoszą i *czują*. Usta lub **pysk** pożywienie w siebie bierze, **żołądek** trawi, **żyły** roznoszą krew i inne soki po całym ciele, **serce** utrzymuje krew w ciągłym krążeniu, **płuca** oddychają powietrzem, **muskuły** czyli mięśnie służą do poruszania członków, **nerwami** i **mózgiem** czujemy, a twarde **kości** są podporą całego ciała. — Po wodach, osobliwie w morzu, znajdują się żywociny, mające z postaci podobieństwo do gałęzistych

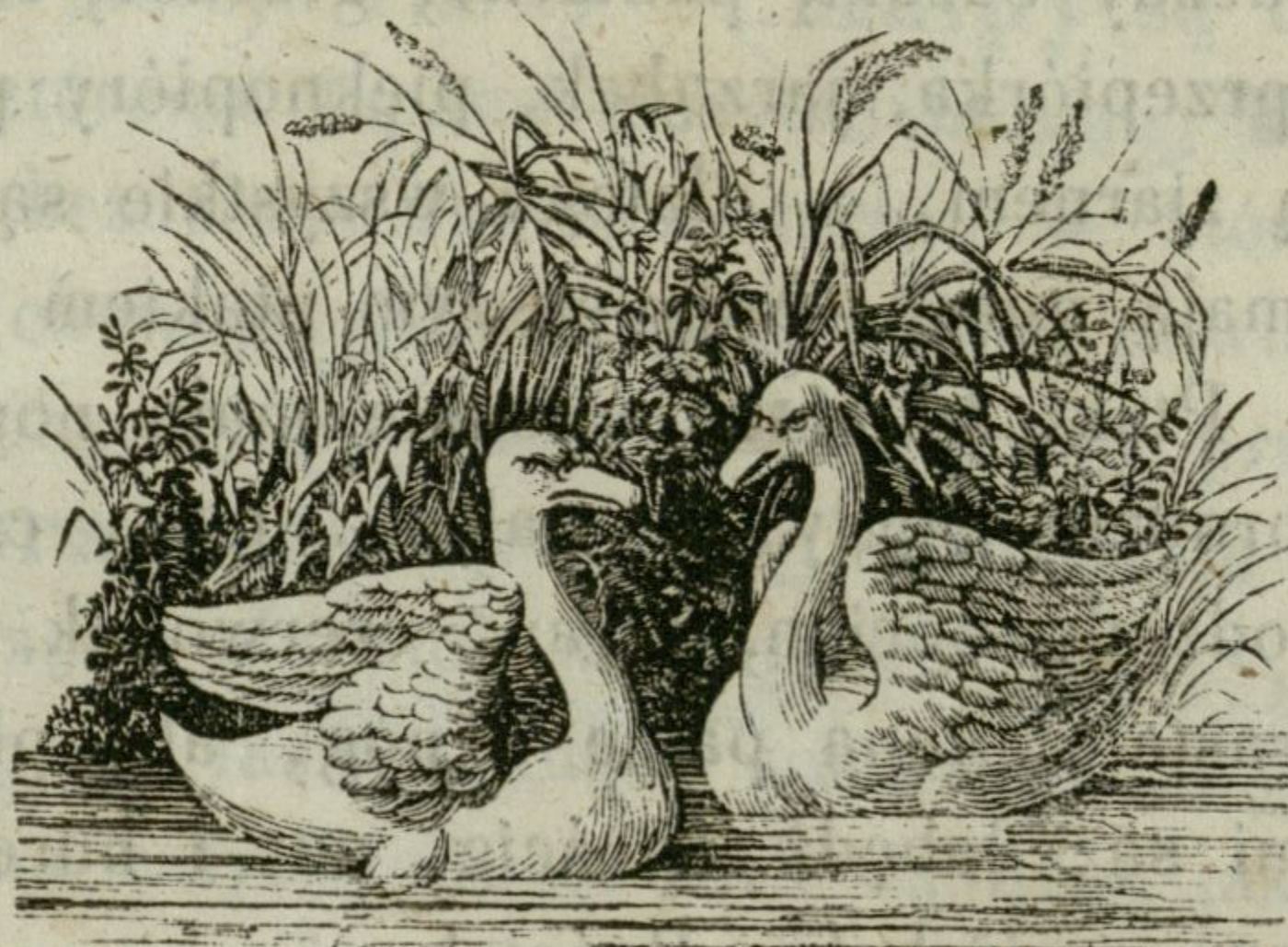
roślin, jak **korale**. Są tak drobne **żyjątka**, że je tylko przez szkło powiększające dójrzeć można. Dużo **robaków** i robaczków żyje w mięsie lub we wnętrznościach innych żyjących zwierząt i ludzi. Inne **robaki** utrzymują się w ziemi i w wodach, jak glizdy, pijawki. **Mięczaki**, do których ślimaki należą, żyją jedne nago, inne w konchach czyli muszlach, jak skrzeki rzeczne i ostrygi; wiele konch jest bardzo pięknych i drogich, osobliwie w morzu, jak perłowa macica, w której się perły znajdują. **Owady** mają stawowate nogi, a głowę, pierś i tułów wcięciami oddzielone; tu należą chrząszcze i drobniejsze zgłobiki, karakon, świrszcz, szarańcza, pszczoła, osa, szerszeń, trzmiel, mrówka, panna wodna, motyle i ćmy z jedwabnicą, komar, mucha, bąk, pchła, wesz i pluskwa. Owady podlegają *przeobrażeniom*, gdyż z jaja wylęga się najprzód żarłoczna poczwarka czyli larwa, ta się potem zawią w nieruchomą lalkę czyli pupkę, z której się naostatek doskonały *owad* wykłuwa; tak z gąsienicy staje się motyl. **Pajęczaki** obejmują wszystkie rodzaje pajaków, tarantulę czyli kreczka, jadowite niedźwiadki, klészczka i móle. **Skorupiaki** odziane są w skorupę; tu należą raki długoogone i krótkoogone czyli kraby, także stonoga, skolopendra i wielonóg. **Ryby, czołgi, ptaki i ssawce** do podparcia całego ciała mają w grzbiecie pacierz kostny czyli stos kręgowy.

Ryby, jak minog, węgorz, jesiotr, haja, rocha, kabłoń, miętus, flądra, okoń, sandacz, głowacz, łosoś, pstrąg, ślédź, sardela, szczupak, karp, kielb, lin, karaś, leszcz, sum, piskorz, mają czerwoną krew a zamiast płuc oddychają *dychawkami*, ułożonemi pod *skrzelami*, tj. pod pokrywami dychawek po obu bokach głowy. Skóra ich pokryta jest twardą, rogową *łuską*, która od skaléczenia chroni. — Zamiast rąk i nóg pływają po wodzie *pletwami*. Lecz ogon najważniejszym jest narzędziem ruchu ryb, gdyż on nadaje ruchowi kierunek, jak stér; innemi pletwami utrzymują ryby równowagę i i potracają swe ciało, jak wiosłami. Pęcherz służy rybom do podnoszenia się w górę i do opadania w wodzie; bo im więcej ryba swój pęcherz powietrzem nadyma, tym wyżej się w górę wznosi.

Ości, powplatané w pasma mięsne, nadają ciałom ryb tej sprężystości, jakiej inne żywociny nie mają.

Czołgi, do których należą **gady**, jak węże, jaszczurki, krokodyl, i **plazy**, jak żółw tarczą pokryty, żaba, salamandra, mają grzbiet kostny, krew zimną a płuca do oddychania. Jedne z nich żyją na ziemi, inne w wodzie, inne znowu na ziemi i w wodzie, a przeto je *ziemnowodnemi* zwierzętami nazywają.

Ptaki różnią się od innych zwierząt tym, że jaja niesą, dzióbem są opatrzone, piórzem pokryte i skrzydła do latania po powietrzu, jak ryby pletwy do pływania w wodzie, mają. Ptaki **drapieżne**: gryf, sęp, orzeł, sokoł, jastrząb, kania, krogulec, i *nocne*: puhacz, sowa, puszczyk, napadają inne żywe zwierzęta większe i mniejsze. — Kruk, wrona, gawron, kawka, sroka, sójka, kraska, orzechówka, kukulka, rajski ptak i wilga żywią się częścią owadami i robakami, częścią ziarnem. Po tych następują **dzięcioły**: kowalik, żoła, szpak, zimorodek, dudek i malutkie, ślicznie upiérzone kolibry. **Świegoty**, jak trznadel, wróbel, kanarek, zięba, szczygieł, konopka, dzwonec, gil, muchołówka, piegza, słowik, pokrzywka, pliszka, skowronek, kwiczoł, kos, jemiołucha, sikora, jaskółka, lelek nazywają się także

ptakami śpiewającemi. **Golebie** i **kury**, do których należy smaczny bażant, pantarka, głuszec, cietrzew, kuropatwa, przepiórka, jarząbek, pięknopióry paw, indyk, drop, żyją ziarnem, a dlatego wszystkie są jadalne, i smaczne mają mięso. Największym ptakiem jest **struś** i **kazuar**. Ptaki **blotne** wysokie mają nogi, aby po bagnach brodzić mogły; tu należą: bąk, czajka, czapla, łyszkodziub, bocian, żóraw, czerwolak. **Wodne** mają pozrastale błoną palce u nóg, aby pływać mogły: takiemi są: łabędź, pościg, nur i nurek, kaczka, gęś, pelikan czyli baba, tłuściel.

wiec
Ssawce czyli zwierzęta ssące (tym się różnią), że swe młodzięta własnym mlékem karmią, a najwięcej z nich jest czworonożnych. I **dwureczny** człowiek do téj gromady jestestw żyjących należy. Lecz ludzie w różnych stronach ziemi różną cerę mają; my jesteśmy cery *białej*, Mongoł w Azyji jest *żółtawy*, Ma-

Las. gronostaj = Hummer
Las. laska = Wisk

lajczyk *brunatny*, Amerykanin *miedzianego* koloru a Afrykanin czyli murzyn *czarny*. — **Małpy** są czwororęczne, bo czwórma łapami chwycić mogą. **Torbacze** mają pod brzuchem skórzane torby, w które się jich młodzięta chowają. **Niedopięrze** po powietrzu latają błoną, którą długie jich palce u nóg przednich są spięte. **Drapieżne** napadają, rozdziérają i pożerają inne zwierzęta; do nich należą: kot, tygrys, lew, hiena, wilk, pies, ^{Latinski Marder} łasica, kuna, śmierdziel, ^{Siplo} wydra. **Nastopne** na całych podszwach chodzą, jak jéz, kret, niedźwiédź, szop, borsuk, zarłok. **Gryzonie** ostrými zębami przedniemi twarde nawet rzeczy gryźć zwykły; do nich liczą się: bóbr, mysz, szczur, wiewiórka, suzeł, ślepiec, świszcz, bobak, zając, królik, morska świnka, kolczak. **Leniwce**, podobne do małp, bardzo powoli łażą. **Bezzębne** albo wcale zębów nie mają, albo tylko trzonowe: pancernik, łuskowiec, mrówkojad i dziobak z podobnym jak kaczka dziubem. **Jednokopytowe** są: koń, osioł, zebra. **Dwuraciczne** są trawozérne, mają cztery żołądki i przeżuwają pożywienie drugi raz, bo się takowe z drugiego żołądka napowrot do pyska wraca; tak stworzone: wielbłąd, girafa, jeleń, antylopa, wół, koza, owca. Do **wielokopytnych** liczą się największe, ciężkie, grubą skórą pokryte zwierzęta, mianowicie słoń, koń rzeczny, nosorożec, tapir, świnia. **Ziennowodne** ssawce mają nogi podobne do pletw rybich, dlatego téż lepiej pły-

wają, niż po ziemi łążą; tu wymienia się pies morski, koń morski czyli mors, niedźwiędź morski, lew morski. Ssawce **wodne**, zupełnie postaci ryb, zamiast przednich łap opatrzone są w pletwy, zamiast tylnych w rybiogon; do nich należą: krowa morska czyli manat, delfin, narwał, potwał i największy zwierz ziemski: wieloryb,

Człowiek stoi na czele całego stworzenia, jest panem na ziemi, bo ma **rozum** i **wolę**, których innym zwierzętom brakuje. Rozumem człowiek poznaje Boga, stwórcy świata, poznaje jego stworzenia, poznaje, co dobre, a co złe; rozumem też powinien się człowiek rządzić. Wola służy mu na to, aby wybierał i czynił tylko to, co jest dobre. Dobre uczynki nazywamy *cnotami*, a dobrych ludzi cnotliwymi.

Człowiek i inne zwierzęta doskonalsze mają pięć **zmysłów**, któremi pojmują te rzeczy, które je otaczają. Zmysły są następujące: wzrok, słuch, smak, węch i czucie. < Narzędzia ~~zaś tych~~ zmysłów nazywają się: oczy, uszy, język z podniebieniem, nos, i nerwy czyli czujniki; albowiem widzimy oczyma, słyszymy uszyna, smakujemy językiem i podniebieniem, wąchamy nosem a czujemy na całym ciele, osobliwie zaś kończynami palców. >

ZNAKI PISARSKIE.

Znaki pisarskie wskazują, jakie przestanki robić należy w czytaniu, i jakiego gdzie głosu użyć.

, Przecinek. U przecinka nie należy zmieniać głosu, tj. ani go podnosić, ani zniżać, tylko mały przestanek w czytaniu zrobić.

; Średnik. Przed średnikiem głos zwykle się zniża cokolwiek, a przestanek robi się po nim większy, niż po przecinku.

: Dwukropek. Przy dwukropku głos zwykle się spuszcza, i robi się znaczna przerwa w czytaniu.

. Kropka. Przy kropce głos się zupełnie spuszcza, i robi się najdłuższy przestanek.

? Znak pytania czyli **pytajnik**. Ten ostrzega, że czytający powinien to, co poprzedza, przeczytać głosem pytającym. Po pytajniku trzeba stanąć albo tak krótko, jak po przecinku, albo też tak długo odpocząć, jak po kropce, kiedy inne zdanie następuje.

! Znak wykrzyknienia czyli **wykrzyknik**. Znak ten wskazuje, żeby to, co go poprzedza, czytać głosem albo wołającym, albo wyrażającym pew-

ne uczucie, jak *radość*, *smutek*, *boleść*, *żał* itp. Po wykrzykniku przestaje się albo tak krótko, *jak po przecinku*, albo tak długo, *jak po kropce*, gdy nowe zdanie następuje.

— **Myślnik.** Ten znak okazuje, że się należy zastanowić nad tym, co poprzedza. Kiedy myślnik sam położony, przestaje się po nim tylko tak krótko, *jak po przecinku*; kiedy zaś leży po kropce, oznacza *tym większy przestanek*.

.... **Domyślnik.** Znak ten wskazuje, że się trzeba *domyślić* jakichś wypuszczonych liter lub słów; a w czytaniu *zastanowić się* do woli można.

() **Nawias.** Przed nawiasem robi się tak mały przestanek, *jak u przecinka*, głos przed nim wcale się nie zniza; lecz te słowa, które w nim są zawarte, czytają się głosem *zniżonym*.

„“ **Przytocznik.** Te słowa, które przytocznik *zamyka*, czytają się tak odmiennym głosem, jak gdyby kto inny mówił.

- **Rozdzielnik** *na końcu wiersza* rozdziela słowo na zgłoski. Przy tym znaku wcale stawać nie należy.

A.

ARMADYL.

To zwierzę czworonożne wielkości jérza nazywają także **pancernikiem**, iż ma na wierzchu tarczę rogową, podzieloną na łuski pozrastale, i w pasy ułożone. Stworzenia te są łagodne, mięso z nich bardzo smaczne. Pancerników kilka jest rodzajów; wszystkie żyją w cieplejszych krajach Ameryki południowej. W dzień spią w jamach podziemnych, które sobie grzebią; w nocy żerują. Żywią się korzeniami, owocami, owadami i ściérwem; w ogrodach czynią szkody. Przestraszone zwijają się w kłębek.

B.

B Ó B R.

Bóbr jest zwierzę czworonożne na dwa łokcie długie, pokryte dwojistym włosem, krótkim i długim, kasztanowatęj maści; palce u łap tylnych pozrastane są błoną do pływania, a spłaszczony ogon łuskowatą skórą

pokryty. Bobry mieszkają gromadnie po dwieście do trzysta w umiarkowanych krajach Ameryki i Azyji; w Europie tylko Rosyja zachowała gdzieś bobra, w Polsce prawie już zupełnie wyćpione są polowaniem. Przy brzegach jezior, stawów i rzek stawiają sobie łapami chędogie i wygodne chatki z gałęzi i gliny a spód wyścielają gałązkami i liśćmi. Każda chatka ma dwa wychody, jeden w wodę a drugi na pole; osobna tam jest przegroda na żywności, jako kora, liście i różdżki drobne. Futra bobrowe są piękne i drogie, a w Kanadzie wielki handel niemi prowadzą.

C.

C H A R T.

W rodzaju psa chart jest znakomity cienką i wysmukłą postawą, a lotny w biegu; używany przeto w myśliwstwie do chwytania zwierzyny, jak zająców, lisów i sarn.

D.

D Z I K.

Lubo tego samego rodzaju co świnia, dzik pozostaje zawsze w stanie dzikości. Żyje w lasach, i wychodzi z nich tylko pod wieczór dla wyszukania żeru. Jé owoce, ziarna i korzenie, lubi także mięso świeże

i okrwawione; nie zdarza się przecież, aby inne zwierzęta napadał. Polują nań otwarcie z psami, albo zabijają go podstępem przy świetle księżyca. Sam tylko łeb jego do jedzenia jest dobrym; jednakże młodego dzika mięso jest delikatne, i daje się na pierwszych stołach. Polowanie na dzika jest niebezpieczne; jedném uderzeniem kła wypróc może wnętrzności z człowieka lub psa.

E.

ENEASZ SURYNAMSKI.

Nazywają to zwierze także **ogonnikiem**; równa się wielkością i postacią szczurowi domowemu. Ogonnik zamieszkuje cieplejsze kraje, utrzymuje się po jamach, które sobie w ziemi grzebie. Kiedy młodzięta nie mogą jeszcze same uciekać, wsiadają na grzbiet matki, wiążą się ogonkami do jej długiego, nad grzbiet zagiętego ogona i w najszybszym biegu nie spadają.

F.

FLAMINGO.

Flamingo czyli **czzerwolak** jest osobliwszym ptakiem; kadłub ma mniejszy niżeli u gęsi, a nogi i szyję tak długie, że po jich wyciągnięciu przenosi wzrostem słusznego człowieka. Piękny ten ptak, za młodu

biały z różowými skrzydłami, później blado różowy z ponsowými skrzydłami, na starość cały ponsowy, utrzymuje się stadami w cieplejszych krajach, mianowicie ponad brzegami morza Śródziemnego. Stado brodzi głęboko w wodzie, łowiąc drobniejsze ryby, owady i robaki; pożera także gady i płazy.

G.

GRZECHOTNIK.

Jestto najjadowitszy wąż. Podróżny, przebiegając niezmiernie lasy amerykańskie, zdziwiony czarującym urokiem rozmaitych roślin i ich aromatycznych kwiatów, mimowolnie pomyka w ustronia, gdzie się pragnie zachwycać pięknosciami przyrody; lecz naraz przejmuje go postrach, gdy uczuje woń, którą grzechotnik wyzięwa, i gdy usłyszy słaby szelest jego grzechotek, na końcu ogona osadzonych, a szczególnie gdy ujrzy iskrzące się straszne oczy gada. Okropny wąż ten posiada w sobie tak zjadliwą truciznę, że zaraz po ukąszeniu puchlina następuje, język się nadyma, gęba się zapala i nie zdoła pomieścić jego objętości. Najokropniejsze pragnienie napada ukąszonego, który częstokroć w przeciągu ćwierci godziny w najboleśniejszych męczarniach kończy. Wąż ten miéwa do trzech łokci długości, żywi się robactwem, żabami, zającami, małpami, wiewiórkami, ptakami; a chociaż on jest bardzo w ruchu po-

wolny i nie wpełza na drzewa: samym przerażającym wzrokiem w takie zaleknienie wprawia napotykanne stworzenia, że z przestachu uciekać nie mogą. Tylko świnia zjada grzechotniki bez najmniejszego niebezpieczeństwa.

H.

H I J E N A.

Jestto zwierzę drapieżny, nocny, wielkości psa dużego. W dzień chowa się w skałach lub w nurach podziemnych, które sobie grzebie; w nocy szuka ściérwa, szczególnie lubi trupy ludzkie, które z grobów wygrzebuje; tylko w jich niedostatku porywa żywe zwierzęta, nawet ludzi, lecz pożera takowe aż wtedy, gdy już przegniją w jego kryjówkach. Uglaskać się nigdy nie daje, w gniewie najérza włos na grzbiecie, wydaje krzyk przeraźliwy, a wyraz ócz ma groźny. Są dwie odmiany hijeny, obie brudno popielate; **pręgowata** w rude smugi żyje w Afryce i Azyji, **centkowana** czyli **morągowata** w Afryce, okrutniejsza i żarłoczniejsza od tamtéj.

I.

I N D Y K.

Tego ptaka gniewliwego, żarłocznego, pysznego a głupkowatego sprowadzili jezuici w XVI. stuleciu do

Europy z wirgińskich lasów w Ameryce. Z świetnego, metalicznego połysku piór wiele w naszym podniebiu utracił. Stary samiec (indor) w wesołości lub gniewie wypełnia krwią brodawki na szyji, przedłuża owisły na czole wyrost (nos), nadyma wole i szyję, podnosi w górę roztoczony ogon, a orząc końcami lotek po ziemi, i gołgocząc głupkowato, chce niby przestraszać w napuszonej postawie. Jest on przeto godłem głupkowatości, bo ludzi nie mających rozsądku a pysznych **indykami** nazywają. Mięso ma smaczne.

J.

J E L E Ń.

Do rodzaju jeleniego należy właściwy **jeleń**, **sarna**, **łoś**, **daniel** i **ren**. Wszystkie mają rogi gałęziste, rozsochami lub gałęziami zwane, które coroku zrzucają, a w pół roku odrastają jim nowe, liczące o jeden sęk więcej. *Rena* chowają przy domach w krajach zimnych, używając go do szybkiej jazdy saniami, a jego mléko, mięso i skóra tak są tam użyteczne, jak z bydła naszych. *Daniel* jest najmniejszy, a *łoś* największy z tego rodzaju, u nas po zwierzyńcach pospolicie chowane; pierwszy znajdzie się po lasach całej Europy, drugi tylko po błotnych lasach północnej Europy i Azyji. *Sarny* utrzymują się po lasach krzaczystych. Właściwy *jeleń* przebywa w lasach, a celuje po-

stawą wydatną i zgrabną, również gibkością i sprężystością nóg. Polowanie na jelenia jest nader przyjemne; lecz w Polsce prawie już do rzadkiej zwierzyny goliczą. Samca **rogaczem**, samice rzadko rogi mającą, myśliwi **łanią** nazywają. Mięso jelenie wyborne; skóra dobrze wyprawiona jest miękka i zamiast prześciéradła używana; sierścią wypychają się siodła, a z jelenich rogów nożowniki i mieczniki wyrabiają trzonki.

K.

K O Ń.

Koń jest najpiękniejszą zdobyczą, jaką człowiek przyswojeniem uczynił. Do najokazalszej budowy ciała łączy siłę, rącość, śmiałość i roztrop. Używany do pociągu i jazdy wierzchowej, do polowania, do wojny i do wyścigów o zakład; jest on towarzyszem i przyjacielem człowieka, podziela z nim rozrywki, trudy, pracę, niebezpieczeństwo i chwałę. Szczęk oręza lub huk strzałów ożywia śmiałość jego; jak bohater gardzi niebezpieczeństwem, leci do zwycięstwa i tryjumfuje z człowiekiem. W polowaniu niezmordowany, pełen ognia w zapasach (turniejach), lekki i szybki w zawodach i wyścigach, powolny panu swemu w pracy. Najpiękniejsze i najręczsze konie są arabskie, po nich tureckie, angielskie, hiszpańskie i polskie; zawód (rasa) wielkich koni meklemburskich, o grubych nogach, naj-

zdatniejszy do pociągu bryk z ciężarami. Skutkiem wynalazku jeżdżenia wozami parowými po kolejach żelaznych, koń bywa coraz mniej używany do odbywania dalekich podróży i do przewozu towarów. — Do rodzaju koni liczy się **osioł** z mułem, dzika **zebra** i **kwaga** w Afryce, **dżygietaj** w środkowej Azyji, tudzież **giemel** w południowej Ameryce.

L.

Ł A B E D Ź.

Spokojny a wspaniały król wody nadaje uroku téj okolicy, w której przebywa; ozdabia stawy i sadzawki, rozwesela ponure fosy zamkowe. Wysmukła, długa szyja, z wdziękiem esowato wygięta, poważne oko, skrzydła nakszałt żagli wzdęte, a ręce jak okrętu posuwanie się na wodzie wprawia przechodnia w zachwycenie. Jakoż rzeczywiście nie masz może uroczystszego i przyjemniejszego w naturze widoku nad stado łabędzi, nad wodami się unoszących, gdy je wiatr szybko, jak flotę, popędza. Łabędź żyje dziko a lubi swobodę: chce on dowolnie pływać po nurtach swego żywiołu, przybijać do brzegu, odzeglować na sam środek, ukrywać się w trzcinie lub szuwarze. Sam ryb nie jada, i nie cierpi nawet w bliskości siebie ptaków rybożérnych. Żyje roślinami wodnemi i zbożem. Należy do ptaków **przelotnych**, a przyswojony dlatego pod zimę nie

odlatuje do krajów ciepłych, że mu w młodości skrzydła połamią. Dzieci swoje, po kępach w trawie wylęgane, broni zapalczywie, a bijąc dziubem i skrzydłami, były wypadki, że człowieka zabił. Mięso młodych jest wyborne, starych przytwarde. Puch dla lekkości i sprężystości zachwalony na pościel.

L.

L E W.

Najsilniejsze i najsrozsze spomiędzy zwierząt drapieżnych należą do rodzaju kociego, jako **lew**, **tygrys**, **jaguar** czyli tygrys amerykański, **lampart**, **pantera**, **ryś**, **zbik** czyli kot dziki i **kot** domowy, morderca myszy, szczurów i ptaszków. Lew dla wspaniałej grzywy i postawy zwany jest królem zwierząt, jak orzeł królem ptaków. Ojczyzna jego jest Azja i Afryka. Jest on tej wysokości, co niedźwiędź, ale wysmukły, zwinny i dłuższy, do czterech łokci mierzy; ogon, na dwa łokcie długi, kończy się w pęk włosów, a taka w nim siła, że lew zabić nim może zwierzę. Lwica nie jest tak duża, ani tak silna, i nie ma grzywy, tylko włosistą kosmę na piersiach. Rozdrażniony albo głodem przynaglony lew rzuca się na zdobycz bardzo szybko i zuchwale, obala łapami, rozdziéra pazurami i dusi zębami. Łatwo pokona woła lub konia, ale tylko w głodzie napada ludzi; zwykle łapie małpy

i gazele, najbardziej lubi krew świeżą, ściérwa nie tyka.

M.

M A Ł P A.

Jest najmniej pięćdziesiąt rodzajów zwierząt, którym nadają imię małpy. Stworzenia te, do człowieka najpodobniejsze, są ruchawe, zmyślne i wielki mają popęd naśladowania ludzi. Małpy nie mają nóg właściwych, ale cztery ręki, bo nietylko przednich łap, ale i tylnych używać mogą do chwytania, podobnie jak ludzie rąk. Gorące kraje Azyji, cała prawie Afryka i cieplejsze okolice Ameryki są tych zwierząt ojczyzną. Największe ze wszystkich są **orangutany** na wyspie Borneo. W Europie trzymają małpy dla rozrywki; lecz zabawne to stworzenie wyrabia częstokroć psoty i panu swemu i sobie, np. chcąc naśladować golącego się człowieka, małpa dopada brzytwy, siada przed zwierciadłem i kraje sobie pysk. Lasy są wyłącznym schronieniem małp dzikich; utrzymują się po drzewach, jak u nas wiewiórki. Żywią się wszelkiemi roślinami, a najbardziej lubią owoce; piją wodę, piwo i mléko.

N.

NIEDŹWIÉDŹ.

Kilka jest rodzajów niedźwiedzi; największy i naj-sroższy jest **biały**, żyjący w krajach bardzo zimnych

pomiędzy lodami morza lodowatego. W górach i lasach znajdują się niedźwiedzie **rude** i **czarne**. Pierwsze mniejsze żywią się roślinami, jak korzenie, owoce, żołądź; zjadają także mrówki i inne owady, ale nade wszystko lubią miód, za którym na wysokie sosny zgrabnie wylazą, i takowy z barci pszczół dzikich wyjadają, a stądto się **bartnikami** w Polsce zowią. Jedne grzebią sobie nury w ziemi, inne robią budy z gałęzi; tamto, albo w jaskini skały, albo po próżniach drzew starych przeszło 40 dni zimy bez pożywienia i wody w śnie przepędzają, i tylko własną tłustością żyją, ssąc łapy swoje; strasznie też wychudną przez ten czas. Pływają stojący. Niedźwiedź wtenczas tylko rzuca się na człowieka, gdy jest rozdrażniony lub raniony; wtedy staje zwykle na tylnych łapach, a przedniemi szarpie, dusi i bije nawet gałęzią. Lubo silny, ruchy ma niezgrabne; w potrzebie jednak zwija się zręcznie i bieży szybko. Wychowany z młodu, oswaja się; zapomocą pałki uczy się tańcować i inne sztuki wyprawiać. Na dworze wielce bogatego księcia Radziwiłła, pana na Nieświężu w Litwie, a najzapałniejszego myśliwego, wyuczony niedźwiedź do stołu usługując, półmiski przynosił. Futra niedźwiedzie są bardzo ciepłe i drogie. Mięso jest jadalne, osobliwie nabrzmiące łapy należą do przysmaków na stole ludzi majątnych. — Czarne niedźwiedzie są większe. Dużo jich żyje w Ameryce.

O.

O S I O Ł.

To zwierzę, chociaż nie ma własności konia, jest atoli bardzo użyteczne do dźwigania i do pociągu ciężarów. Chód ma nader leniwy, ale pewny; słuch i wzrok szczególnie bystre.

P.

P A W.

Pawie należą do ptaków najozdobniejszych upiérzeniem mieniącój maści na szyji, na plecach i na ogonie, który, przyozdobiony różnobarwnými okami, robi mu pierwszeństwo nad kolibrami. W dzień pogody rozacza paw swój ogon w łuk do góry postawiony, a obracając się w różnych kierunkach do słońca, zdaje się, że wie o swojej piękności, i upatruje w niej chlubę. Tak piękny ptak ma głos wrzaskliwy i nieprzyjemny a nogi szkaradne. Sprowadzony podobno za czasów Aleksandra Wielkiego do Europy z wysp japońskich, żyje przy domach dla osobliwości, lecz w ogrodach szkody robi. Mięso ma dobre. W biesiadach Rzymian zbytkujących bywały dania z samych języków pawich.

R.**R Y Ś.**

Zwierz ten, należący do rodzaju kociego, a zatem drapieżny i dziki, żyje w północnych stronach, nawet w Polsce. Miękkim, rudawym, na trzy cale długim włosiem pokryty; pod brzuchem żółtawy z czarnymi plamami, pysk ma czarny, a uszy zakończone kłami z włosów sterczących. Futro płaci się po kilkadziesiąt złotych sztuka. Biega szybko; węch a najbardziej wzrok tak ma bystry, że go w pewnych okolicach Polski **ostrowidzem** nazywają.

S.**S Ł O Ń.**

Z żyjących na suchym lądzie zwierząt największym jest słoń. Dorosły ma 6 do 7miu łokci wysokości a waży 45—70 cetnarów. Słoń rośnie lat 30, a żyje do dwóchset lat. Jego nozdrze przedłużone jest w trąbę, do czterech łokci długą, a chwytną jak ręka, bo ma na jej końcu palec. Może on ją także bardzo krótko skurczać. Trąbą podaje sobie do pyska żywności, ona mu służy do picia, bo ciągnie nią wodę, jak pompą; trąbą tłucze nieprzyjaciela, jako tygrysa, nosorożca, człowieka; wyrywa drzewa z korzeniem, a oswojony wyucza się nią dokazywać rozmaitych sztuk;

podéjmuje drobne monety, rozwiązuje węzły, odtyka butelki, strzela z broni palnej itp. > Z jego ogromnych kłów, u samca czasem na cztery łokcie długich, mamy tak zwaną kość słoniową. Zwierz ten niezmiernie jest mocny, żyje i dziko i oswojony przy domach; ludzie jeżdżą na nim w Indiach wschodnich, siedząc na przytwiedzonych na grzbiecie kozłach, a ten, co nim kieruje, siedzi mu na karku. Dźwiga on także ciężary, a dawniej używano go na wojnę, albowiem z wystawionych na nim basztów strzélano. Jestto zwierz łagodny i bardzo zmyślny. Ciekawe opowiadają przykłady przywiązania jego do ludzi; obrażony jednak mści się srogo, długo pamięta krzywdę i przechowuje zawziętość. Są dwa gatunki słoniów: afrykański i azyjatycki, osobliwie na wyspie Cejlon mieszkający. Pierwszy jest mniejszy, żyje dziko, a tylko dla kłów nań polują; ma czoło wypukłe, u nóg tylnych racic po trzy. Czoło słonia azyjatyckiego jest wklęsłe, racic po cztery u nóg tylnych, a kły u samic albo bardzo małe, albo żadne. Słonie obydwóch rodzajów są popielate, a u przednich nóg mają po pięć racic. < Podczas upałów słoń lubi się tarzać w błocie, pływa szybko, léga na brzuchu, wyciągając przednie nogi naprzód; > żywi się tylko roślinami, osobliwie jada ryż, liście, różdżki, owoce, które trąbą obrywa. Małe słonięta ssą pyskami, podniósłszy trąbę do góry. Słonie mięso jest jadalne.

T.

T Y G R Y S.

Drapieżny, dziki i okrutny tygrys z rodzaju kota nie zna ani odpoczynku, ani granic swój zajadłości; bo chociaż nasycony, zawsze jednak krwi chciwy. Zwierz ten, zamieszkały w gorących krajach Afryki i Azyji, jest postrachem dla człowieka i wszelkiego zwierzęcia, nie lęka się ani widoku ludzkiego, ani broni; rzuca się niekiedy na słonie i młode nosorożce, z lwem nawet walczyć się ośmiela. Wzrost pochyły, głowa naga, oczy srogie, iskrzące się, język barwy krwawej, zawsze wywieszony; słowem, wszystko daje obraz okrucieństwa jego. Często samiec własne swe dzieci pożera, a broniąca matka pada ofiarą jego zajadłości. Niczem ugłaskać się nie daje; w niewoli rozjątrza się równie złém, jak dobrém obéjściem, i zarówno kaléczy tę rękę, która go karmi, jak tę, która go gromi. Skóra jest jedynym z niego użytkiem. Tygrys **bengalski** czyli królewski, w ciemno rude pręgi po ciele, równa się ogromem małemu koniowi.

U.

U P I O R.

Upiory należą do rodu zwierząt czworonożnych, których nogi są spięte błoną lotną; palce mają bardzo

cienkie a długie, nakształt promieni powplatanę w błonę, którą w nocy latają. Dlatego stworzenia te nazywają się po polsku **niedopierze**, co niby znaczy, że się niedopierzyły, tj. są usposobione do lotu, jak ptaki, ale piórzem nie porastają, lecz miękkim włosiem. Niedopierze są przeto ślicznym przechodem natury od czworonogów do ptaków. Żywią się owadami, niektóre owocami drzew. Na zimę zasypiają. Jest jich wiele rodzajów, np. **harpija** na wyspach Moluckich; **zmora** w Ameryce południowej; **straszydło**, także tam żyjące, największe a oraz najszkaradniejsze tego rodu; nareszcie znany u nas powszechnie **gacek**, o którym ludzie prości bają, że lubi się człowiekowi w włosy wkręcać, co chyba przypadkiem wydarzyćby się mogło. Nasz gacek wlatuje czasem do spizarni, gdzie się do połcia przyczepia. *Upiory* zaś żyją gromadnie w gorących krajach Afryki i Azyji po lasach, w dzień wiszą na drzewach po kilka w jednym kłębie. Największy bywa wielkości wiewiórki, a rozciągnięte skrzydła mierzą do dwóch łokci. Mięso mają wyborne.

W.

W I L K.

Dziki mieszkaniec lasów, wilk jest bardzo żarłocznym. Z postaci do psa podobny, niezmiernie się od

niego różni charakterem swoim; a dlatego te zwierzęta czują do siebie wielką nienawiść, jeden drugiego unika, lub też zaciętą walkę ze sobą staczają. Młody pies drży na sam widok wilka; nawet gdy go węchem poczuje, już się chowa lub ucieka. Stary zaś pies, swoich sił pewny, rozjątrza się, gdy wilka zobaczy, rzuca się nań z odwagą i zmusza go często do ucieczki. Jeśli wilk jest silniejszym, pożera psa; pies zaś, jako szlachetniejszy nieprzyjaciel, przestaje na samym tylko odniesionym zwycięstwie. Wilk zazwyczaj tylko nocą wychodzi z lasu na łup, przebiega pola, wyje, krąży około mieszkań, podkrada się nawet w obory, i porywa napotymane zwierzęta, jako barany, kozy, źrebięta, świnie, a dopóty swój zdobyczy nie rzuca, póki go ludzie lub psy nie ranią lubo nieodstraszą. Na pochwycenie grubszej zdobyczy, jak woła lub konia, wilki wyprawiają się we dwu, a z porwanym wieprzem płot jednym skokiem przesadzają. Wilki zgłodniałe napastują nawet ludzi; podczas tegich mrozów włączają się gromadami, napadają podróżnych i częstokroć razem z końmi pożerają. Wilk ma postać nikczemną; wzrok ponury i dziki, głos okropny, skłonności okrutne, kły straszne, i tylko futro dla ludzi użyteczne. Rosyjskie białe wilczury są nawet cenione. W Angliji wytepiiono wilki ze szczętem.

Z.**Z E B R A.**

Dzikie to zwierzę z rodzaju konia, bo jej nogi pojedynczym kopytem zakończone, żyje w Afryce południowej, lecz się oswoić żadnym sposobem nie daje. Ma ona pręgi żółte i czarne po sobie.

Ż.**Ż U B R.**

Żubr czyli tur zupełnie do byka podobny, lecz większy, silniejszy, uporczywy i dziki, ale nie drapieżny; szczególnie kosmaty kark różni go od woła. To wspaniałe stworzenie znajduje się jeszcze po wielkich lasach w Polsce, a mianowicie w Białowiezkiej puszczy na Litwie. Cały czarny, wejrzenie ma głupowato dzikie, grzywa z kędzierzawych włosów unosi się nad czołem, czarnymi rogami uzbrojonym. Jego mięso niezmiernie twarde, i przykrego zapachu; tylko ozór do jedzenia dobry. Skóra, dobrze wyrobiona, jest ceniona w handlu. Nie będąc rozdrażniony, nie rzuca się na człowieka; broniąc zaś swoje stado od zwierza drapieżnego, walczy potężnie i niedźwiedzia, jak piłkę, rogami w górę wyrzuci. Polowanie na żubra jest od rządu surowo zakazane, by nie był ze szczerem wytepiiony.

SPIS KSIĄŻEK WYDANYCH NAKŁADEM
FRANCISZKA PILLERA I SPÓLKI WE LWOWIE.

— 1306 —

- Abecadło polskie z obrazkami dla dobrych dzieci, z nauką
zgłoskowania i czytania. Wydanie nowe. w 8ce. Opra-
wne, ryciny kolor. 1 Złr. 15 kr.
- Blanchard Piotr.** — Małe dzieci. Powiastki tłumaczone
z franc. podług jedynastej edycji. z 12 rycin. na kam.
rytow. w 12ce 1848. Opraw. 1 złr. 30 kr.
— z 12 rycin. kolorowanemi opraw. w ozdobnej okładce
3 złr. 15 kr.
- Ćwiczenia się w nabożeństwie dla młodzieży katolickiej.
w 32ce. nieoprawne cena niż. 5 kr.
Oprawne. Cena niż. 10 kr.
- Figle** ciekawe mały i przygody pani Dreptalskiej z jej
koteczką i pieskiem, tłumaczone z angielskiego na
franc. a z franc. na język polski. Z 8 rycin. kolor. i
19 drzeworytów w tekście. w 16ce. Oprawne.
- Komeniusz** mały na wzór obrazkowego, po polsku, po
francuzku i po niemiecku. Wydanie nowe poprawne.
w 12ce. 1846. 30 kr.
- Kowalski Fr.** — **Złote ziarna.** Powieści dla zabawy i
nauki dzieci z 18 obrazkami na kamieniu rytow. w 16ce.
1 złr. 15 kr.
Z kolorowanemi obrazkami. 1 złr. 45 kr.
- Książeczka** do nabożeństwa dla chrześcijan katolików. Z 36
winietami w przedmiocie mszy świętej, z 14 rycinami
przedstawiającemi stacyje meki Pańskiej, jakoteż z ry-
ciną na czele dzieła. w 18ce. Na papierze zwyczaj-
nym nieoprawna. Cena niż. 12 kr.
Opr. w papier. Cena niż. 24 kr.
Na papierze welinowym nieoprawna 30 kr.
Opr. w safijan ze złotemi brzegami 1 Złr. 30.
- Lalka.** Podarunek młodym panienczkom. Rozmowy, po-
wiastki, bajeczki dla dzieci. Z 8 obrazkami na kam.
rytow. Wydanie drugie. w 8ce. Oprawne 1 Złr.
Z obrazkami kolorowanemi 1 Złr. 30 kr.

- Mitologija krótko zebrana Greków i Rzymian dla płci pięknej, z niemieckiego przełożył F. K. Z wyobrażeniami 12 wielkich bogów podług antyków. w 16ce. 1839.
Opr. 1 Złr. 30 kr.
- Powiastrki moralne dla małych dzieci. Z niemieckiego. Z 10 obrazkami na kam. rytow. w 16ce. Oprawne 1 Złr.
Z kolorowanými obrazkami 1 Złr. 30 kr.
- Robinson dla dzieci, albo najciekawsze wypadki Robinsona Krusoe, opowiadane dzieciom przez ojca. Z 8 rycinami na kam. rytow. w 16ce. Oprawne 45 kr.
Z rycinami kolorowými 1 Złr. 15 kr.
- Schmid Kś. Krzysz.** — Powieści biblijne starego i nowego przymierza dla szkół mniejszych. Wyciąg z dzieła obszerniejszego autora, z niem. tłumaczył kś. Stan. Winnicki. Z 50 winietami i obrazkiem na czele dzieła w 12ce. 1850
- Msza święta. Książeczka dla nabożnych z modlitwami, zawierająca modlitwy poranne, wieczorne, do spowiedzi i komunii, różne litanije i t. p. w 18ce. 1820. nieoprawna. Cena niż. 6 kr.
Oprawna w papier. Cena niż. 12 kr.
na papierze welin. nieoprawna 18 kr.
Oprawna w safjan 1 Złr.
- Szczepański J. J.** — Świat w obrazach, wiązanie dla dzieci z 300 wizerunkami na 22 tablicach i z opisaniem. w 4ce. Oprawne 2 Złr. 45 kr.
- Wzory pisma polskiego dla użytku młodzieży szkolnej. 12 kart w 8ce. wzdłuż, na papierze welinowym 36 kz.
- Z czterech przyjaciół zostało trzech. Prawdziwe zdarzenie w familii państwa Dobrowskich; powieść dla dzieci z 8 ozdobnými rycinami. w 8ce. wzdłuż. 1828. Oprawna. Cena niż. 48 kr.
- Zbiór nowych bajek dla dzieci, stosownie do ich potrzeb i pojęć z najlepszych pisarzy wyjęty. Z 12 obrazkami na kamieniu rytowanými. w 16ce Oprawne 1 Złr.
Z obrazkami kolorowanými oprawny 1 Złr. 30 kr.

1) Jak się nazywają narządki
Amystów?

2) Dłaczego się tak nazywają?

Dłaczego te części ciała
ludzkiego tak się
nazywają?

33)

1) Narzędzia Tęploter ma.

zywają się: oczka, węzy,

język z podniebieniem,

nos i nerwy czyli czuj-

niki

Biblioteka Muzeum i Inst. Zoologii PAN

K.14737

1000000015715

Drukiem Piotra Pillera.